

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Filozofické myšlení Miguela de Unamuna
Veronika Klimsová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

Diplomová práce

Filozofické myšlení Miguela de Unamuna

Veronika Klimsová

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Černá Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Obsah

1 ÚVOD	1
2 HISTORICKÝ KONTEXT ŽIVOTA A DÍLA MIGUELA DE UNAMUNA	4
3 OTÁZKA VÍRY MIGUELA DE UNAMUNA	11
3.1 ROZPORUPLNÉ NÁZORY NA VÍRU MIGUELA DE UNAMUNA	11
4 MIGUEL DE UNAMUNO ATEISTA	16
4.1 Období dospívání a studií	16
4.1.1 Vnitřní faktory.....	19
4.1.2 Vnější faktory.....	23
4.1.2.1 Ideová inspirace Miguela de Unamuna.....	25
5 POJETÍ ČLOVĚKA V DÍLE MIGUELA DE UNAMUNA.....	31
5.1 Člověk z „masa a kostí“	31
6 NESMRTELNOST JAKO CENTRÁLNÍ TÉMA UNAMUNOVÝCH PRACÍ.....	38
6.1 Základní instinkty člověka.....	38
6.2 Základní formy přežití	41
6.2.1 Přežití v dětech	41
6.2.2 Věčný život zajištěný slávou	45
6.2.3 Přežití v nekonečném	47

7	METAFYZICKÝ POCIT MIGUELA DE UNAMUNA	49
7.1	Cesta k nalezení víry v Boha prostřednictvím rozumu.....	50
7.1.1	Problém zřeknutí se víry	52
7.2	Hledání nové formy poznání – poznání iracionální.....	55
7.2.1	Cesta k nalezení Boha	55
7.2.2	Cesta nalezení Boha prostřednictvím principu „zoufalství“. 57	
7.3	Poznání Boha prostřednictvím lásky	59
8	PANTEISMUS A MIGUEL DE UNAMUNA	64
8.1	Panteismus krausistů	68
8.2	Panteismus Miguela de Unamuna	70
9	ATEISMUS A JEHO MOŽNOSTI	75
9.1	Člověk ateista	75
10	ZÁVĚR	80
11	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	83
12	RESUMÉ	86

1 ÚVOD

Tématem této práce je náboženství v životě a díle Miguela de Unamuna. Důvod, proč jsem si jako cíl práce vytyčila právě analýzu náboženského aspektu práce Miguela de Unamuna, je nedostatečná reflexe jeho díla jako takového v českém prostředí. O Unamunovi v České republice hovoří například Jiří Hrabal, Václav Černý nebo Václav Bělohradský. Tito autoři se vždy věnují pouze dílčím aspektům autorova díla, nebo v úvodech k překladům Unamunových děl představují kontext, ve kterém bychom dílo měli pojímat. Současné studie jsou sice přehledné, ale zároveň i příliš stručné. Nepokoušejí se postihnout Unamunovu filozofii systetizujícím způsobem, ani hlouběji proniknout do vybrané oblasti Unamunova myšlení.

Ve většině Unamunových prací se opakují stejná klíčová témata, jako je víra v Boha, strach ze smrti člověka žijícího autentickým životem, člověka z masa a kostí, nebo touha po dosažení nesmrtelnosti.

V Unamunově díle hledat tato klíčová témata a reflektuji Unamuna nejen jako literáta, ale především jako autora, který do svých prací promítá svá přesvědčení a filozofické názory. Zaměřuji se tak nejen na jeho díla teoretická, ale reflektuji beletrii, jako je „Tela Tula“, nebo „Tragický pocit života v lidech a národech“. Téma náboženství jsem pak zvolila především proto, že se domnívám, že Miguel de Unamuno ve svém hledání cesty k nalezení víry v Boha tato klíčová témata reflektuje nejvíce.

Unamuno není autorem, který by se snažil své čtenáře přimět ke slepé víře v Boha, nebo autorem, který by se snažil předkládat jednoznačné důkazy Boží existence. Naopak je člověkem, který k otázce Boha přistupuje kriticky, který se pokouší tímto kritickým způsobem najít

tu nejvhodnější cestu poznání vedoucí k poznání Božské podstaty. Tento kritický přístup Unamuno stvrzuje nejen svým ateistickým obdobím, o kterém budu hovořit v první části práce, ale i způsobem, kterým pojednává o možných cestách poznání Boha jako takového.

Ve vlastní práci se pak nejprve zaměřím na dobový a sociální kontext Španělska, ve kterém Miguel de Unamuno vyrůstá. Kontextu doby se věnuji především kvůli vlivu, který má na formování Unamunových představ o světě a životě.

V další části obrátím pozornost k období dospívání Miguela de Unamuna. Právě v období dospívání Unamuno zakouší ateismus a dominuje u něj racionální způsob uvažování, který považuje za jediný možný a správný. Zaměřím se především na faktory vedoucí ke zřeknutí se jeho víry a na četbu, která jej vede k přijetí racionálního způsobu uvažování.

Zaměřím se i na ona klíčová témata, která se objevují ve většině Unamunových prací. Reflektovat budu především autorovo pojetí člověka z *masa a kostí* a možnosti jeho existence ve světě a nesmrtelnost, po které takový člověk bezmezně touží. Po úvodních kapitolách se zaměřím na různost forem poznání a Unamunovy názory na ně. Objasním důvody, na základě kterých Unamuno odmítá racionální formu poznání a zároveň představím i důvody, které Miguela de Unamuna vedou k přijetí iracionální formy poznání, poznání prostřednictvím srdce.

Tato část je zásadní především proto, že dovršuje Unamunovo snažení, tedy snažení o nalezení víry. Nejen, že prostřednictvím srdce nalézá víru v Boha, ale také objasňuje roli člověka na tomto světě a řeší problém jeho nesmrtelnosti.

V závěru práce pak rozeberu Unamunův panteismus a pokusím se objasnit důvody, které vedou řadu autorů k tomu, že Unamuna označují za panteistu, či non panteistu. Ani v této otázce, stejně tak jako v řadě dalších, nepanuje mezi Unamunovi interprety jednoznačná shoda. Unamuno je totiž do značné míry autorem, který si v řadě svých prací protiřečí, což často vede k často protichůdným interpretacím jeho díla a interpretaci samotnou ztěžují a v podstatě znemožňují nalezení jednoznačné interpretace.

2 HISTORICKÝ KONTEXT ŽIVOTA A DÍLA MIGUELA DE UNAMUNA

Celé devatenácté století bychom v kontextu španělských dějin mohli označit za období krize. Ta začíná po skončení napoleonských válek v roce 1814, kdy na trůn usedá Ferdinand VII. Ten odmítá přísahat věrnost ústavě, rozpouští cortes (parlament) a obnovuje absolutistický styl vlády.¹ Jeho konání se samozřejmě setkává s vlnou odporu, která se šíří nejen po španělském království, ale také po koloniích v Latinské Americe.

V koloniích totiž čím dál tím častěji dochází k zásadním sporům mezi koloniálními bělochy a španělskými přistěhovalci, kteří zpravidla zastávají úřední a administrativní funkce. Spory jsou vyvolávány nejen jakýmsi utlačováním a znevýhodňováním koloniálního obyvatelstva, ale také nevyváženou obchodní bilancí, což v latinoamerikáncích vyvolávalo touhu po reformaci, odtržení se od své evropské matky, nebo alespoň o vytvoření říše federálního typu.² Tyto rozbroje postupně přerůstají ve válečný spor, který se táhne řadu let a jehož výsledkem je, po poslední prohrané bitvě v roce 1824, ztráta téměř veškerého koloniálního území. Situace se ale nezklidňuje ani poté.³

Po ztrátě většiny koloniálních území a smrti Ferdinanda VII., nastává dlouhé období boje o moc a o nové státní zřízení. Ferdinand jako svého legitimního nástupce, na základě pragmatické sankce, určuje oproti očekávání svou teprve tříletou dceru Isabelu II. a jeho bratr Karel zůstává bez trůnu a odchází do exilu v Portugalsku.⁴ Tento moment je počátkem dlouholetého válečného sporu jež vrcholí ve třech Karlistických válkách,

¹Blanco Arcon, Miguel, A. Movimientos sociales y políticos en España (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 15.4.2011

²Blanco Arcon, Miguel, A. Movimientos sociales y políticos en España (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 15.4.2011

³Peréz, Joseph, 2000. Historia de España. s. 480

⁴Peréz, Joseph, 2000. Historia de España. s. 481

během kterých se formují celkem tři názorové, politické a sociální skupiny. První skupinou jsou umírnění liberálové, kteří mají podporu u královského dvora, druhou skupinou jsou radikální demokraté, kteří mají podporu ve vrchním generálově a později ministrovi Esperterovi, a v neposlední řadě pak monarchisté, kteří podporují Karlův nárok na trůn, usilují o posílení postavení církve a ukotvení absolutistického vládního zřízení.⁵

Po dosažení plnoletosti na trůn usedá Isabella II.. Ta, ale vzhledem ke svému konzervativnímu smýšlení a nezájmu o problémy poddaných, není příliš populární, a proto její snaha o zřízení celonárodní vlády končí fiaskem.⁶ Ve spojení s neúspěšným pokusem o znovudobytí Peru a Chile pak Isabela svůj kredit mezi prostými lidmi ztrácí úplně. To se naplno projeví v roce 1868, kdy probíhá tzv. „Slavná revoluce“ (la Gloriosa).⁷ Po té nastává období tzv. „Revolucionářské šestiletky“ (Sexenio revolucionario), během kterého Isabela uniká do exilu, Španělské království se mění na konstituční monarchii a novou hlavou státu se stává princ Amadeus Savojský, syn italského krále Emanuela II, který ale na svém postu setrvá pouze do konce roku 1873.⁸ Navíc je ustavena nová španělská ústava (1869), ve které se poprvé přiznává volební právo všem mužům, oficiálně se uznává náboženská svoboda a svoboda vyjadřování a shromažďování.⁹

Po abdikaci Amadea prochází Španělsko další zásadní změnou, a tou je založení republiky. Ani ta ale nemá dlouhého trvání. Postupně se

⁵ Pérez, Joseph, 2000. Historia de España. s. 483

⁶ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 9

⁷ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 9

⁸ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 10

⁹ Blanco Arcon, Miguel, A. Movimientos sociales y políticos en España (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 22.4.2011

totiž ukazuje, že zřízení republiky nebylo řešením již tak dost bezvýchodné situace a Španělsko se doslova noří do naprostého chaosu.¹⁰ Republikáni nejsou schopni vytvořit fungující vládu, nemají dostatečnou podporu mezi obyvateli a navíc se musí neustále potýkat s odporem socialistů a karlistů. Navíc v roce 1874 ve Španělsku pod vedením generála Pavía probíhá státní převrat, který ke konci roku vyvrcholí obnovením konstituční monarchie a dosazením Alfonse XII. na španělský trůn.¹¹

Alfonso XII. je pokračovatelem rodové linie Isabely II. a je pradědem současného krále Španělska. Období Alfonsovy vlády je obdobím klidu, rozkvětu a hospodářské prosperity. Necháává zpracovat a uvést v platnost novou ústavu dle anglického vzoru a vytváří tak systém dvou parlamentních stran, konzervativců a liberálů, mezi kterými bychom jen stěží našli zásadní rozdíly.¹² Na druhou stranu ostatní politické frakce, jako anarchisté, socialisté a karlisté byly z politického boje vyloučeny, stejně tak jako byly z jakéhokoli politického života vyloučeny i odborové svazy, což se v průběhu dějin prokáže jako zásadní problém.¹³ Období klidu je ukončeno Alfonsovou smrtí, po níž na trůn usedá jeho syn Alfonso XIII., který je jako nezletilý zastupován vlastní matkou Marií Kristýnou Rakouskou.¹⁴

Vzniklé situace se snaží využít do té doby zcela zavrhané politické frakce, které vyvolávají po celém Španělsku řadu povstání, jejichž prostřednictvím se snaží již tak chabou stabilitu říše zcela narušit.

¹⁰Peréz, Joseph, 2000. Historia de España. s. 495

¹¹ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 11

¹² Peréz, Joseph, 2000. Historia de España. s. 495

¹³ Peréz, Joseph, 2000. Historia de España. s. 496

¹⁴ Blanco Arcon, Miguel, A. Movimientos sociales y políticos en España (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 29.4.2011

Poslední ranou se pro španělskou konstituční monarchii stává revolta ve zbylých španělských koloniích, na Kubě, Filipínách a Portoriku.¹⁵

Nepokoje, které trvají celých deset let, ústí v roce 1898 ve španělsko-americkou válku, v níž Španělsko drtivě prohrává a přichází tak o poslední kolonie, které ještě stále byly připomínkou velikosti, jíž se Španělsko pyšnilo po čtyři staletí.¹⁶ Monarchie vlastně ani neměla šanci se silicím revoltám efektivně bránit, neboť byla již tak dost oslabená neustálým tlakem jednotlivých politických frakcí snažících se usurpovat si moc pro sebe samé.¹⁷ Ztráta posledních kolonií byla pro celé Španělsko velkým utrpením. Země se najednou ocitla nejen v hospodářské a politické krizi, ale také v krizi jakéhosi národního sebevědomí. Z velikána, kterým do té doby Španělsko bezesporu bylo, se najednou v očích, Španělů samých, stává bezvýznamnou zemí, jíž chybí jakýsi smysl a cíl existence. Na vzniklou situaci reaguje celá řada španělských umělců, myslitelů, spisovatelů a politiků a vzniká skupina zvaná „Generace 98“.¹⁸

Mezi členy generace zpravidla řadíme Vale Inclána, Ramira de Maetzu, Jacinao Benavente, Baroju, nebo samotného Miguel de Unamuna.¹⁹ „Generace 98“ vystupovala především proti politické korupci, která doprovázela restauraci Španělského království, a která podle jejich názoru měla velký vliv na ztrátu kolonií v latinské Americe. Autoři „Generace 98“ zároveň usilovali o očištění Mariana José de Larra, který

¹⁵ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 12

¹⁶ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 12

¹⁷ Blanco Arcon, Miguel, A. Movimientos sociales y políticos en España (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 29.4.2011

¹⁸ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 15

¹⁹ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 15

byl ve francouzském exilu, nebo o znovuobjevení zapomenutých aspektů španělské kultury, tedy o znovuobjevení typických španělských vesniček, krajin, středověkých spisů a tradičního a ryzího španělského jazyka.²⁰ Většina autorů, které z dnešního hlediska řadíme do „Generace 98“, ale svou příslušnost k ní nikdy nepřiznala. Přesto můžeme v jejich pracích nalézt určité rysy, které jsou společné jim všem.

Zprv je to jejich přístup k otázce náboženství. Většina z nich je totiž považována za nevěřící v ortodoxní slova smyslu, a to i přesto, že se v jejich pracích objevuje řada náboženských problémů. Především v případě Miguela de Unamuna, který se intenzivně zajímá o smysl lidského života, o osud člověka po smrti a vyslovuje jakousi nostalgii vůči víře prostých lidí.²¹

Druhým a základním společným rysem všech autorů „Generace 98“ je téma španělství a Španělska. Toto téma pojímali jako kritiku společnosti, především vládnoucí třídy, ale také jako oslavu krás země, kterou se pokoušeli připomínat formou cestopisných románů a knih.²²

Třetím společným aspektem prací autorů „Generace 98“ bylo distancování se od generace realistů a přiblížení se iracionalistům a evropským subjektivistům. Především vzhlíželi k Schopenhauerovi, Nietzschemu a Kierkegaardovi.²³

Čtvrtým a posledním společným rysem byla snaha o kultivaci národního jazyka, především se do povědomí lidí snažili opětovně dostat

²⁰Blanco Arcon, Miguel, A. Movimientos sociales y políticos en España (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 29.4.2011

²¹Blanco Arcon, Miguel, A. Movimientos sociales y políticos en España (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 29.4.2011

²²Blanco Arcon, Miguel, A. Movimientos sociales y políticos en España (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 29.4.2011

²³Blanco Arcon, Miguel, A. Movimientos sociales y políticos en España (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 29.4.2011

slova, která by nejlépe vystihovala krásu krajiny Španělska a hodnoty tradičního venkovského života.²⁴

Ke všem těmto tématům se vyjadřoval také Miguel de Unamuno, který ale za zásadní prohru nepovažoval pouze ztrátu kolonií v Latinské Americe. Problém viděl i na jiných místech. Nedokázal se smířit s rozbroji, které panovaly mezi Španěli samotnými ani s postojem, který ke vzniklé situaci zaujaly jednotlivé politické a sociální frakce. Ze zásadního selhání osočoval především katolickou církev, která v té době měla ve Španělsku stále velice silné postavení.²⁵ Ona instituce pro něj po celý jeho život symbolizovala kolébku útěchy, která mu má ukázat cestu životem vedoucí ke splynutí s Bohem. Církev se stejně tak jako všechny ostatní frakce snažila pouze získat moc a z celé situace vytěžit maximum pro sebe samou. Naprosto opomněla svou roli, kterou ve společnosti měla zastávat, tedy roli utěšovatele a sjednotitele již tak dost rozervaného Španělska.²⁶

Právě tento moment považuji za klíčový pro formování Unamunových názorů. Nejen že z onoho momentu plyne Unamunova kritika církevní instituce, ale tento propad španělského národa na samé dno, a ztráta jakéhosi životního cíle v absolutním chaosu, pak dle mého názoru v Unamunovi vyvolal potřebu hledat odpovědi na palčivé otázky na jiných místech, než tomu bylo doposud. Do jisté míry jsou uvedené historické momenty jednou z příčin, které vedly Unamuna ke zpochybnění všeho, co dosud považoval za zcela pravdivé, tedy i otázku jeho víry (viz

²⁴ Pérez, Joseph, 2000. Historia de España. s. 497

²⁵ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 19

²⁶ Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: San Manuel Bueno mártir. s. 19

kapitola 4.1.1). Paradoxně mu ony trýznivé okamžiky vlastního národa ukázaly cestu k bohu, která je nová a jedinečná.

3 OTÁZKA VÍRY MIGUELA DE UNAMUNA

V otázce víry Miguela de Unamuna nepanuje jednoznačná shoda. Řada odborníků považuje Unamuna za křesťansky založeného autora a řada dalších jej považuje za autora ze své podstaty ateistického. Sám Unamuno se v určitých momentech své práce označuje za autora teistického. Na druhou stranu je v jeho pracích řada momentů, které tuto skutečnost vyvrací. Proto se otázka jeho pravé víry stává předmětem dlouhodobé diskuze, jejímž cílem by mělo být nalezení jednoznačných důkazů pro jeho ateistickou podstatu, či podstatu teistickou. A pokud by se ukázalo, že byl Unamuno skutečně věřícím člověkem, pak by bylo cílem oněch autorů specifikovat jeho osobní víru, respektive přiblížit způsob, kterým Unamuno věřil.

3.1 ROZPORUPLNÉ NÁZORY NA VÍRU MIGUELA DE UNAMUNA

Miguel de Unamuno je jedním z mála moderních španělských autorů, který se ve svém díle tak intenzivně zabývá otázkou víry a náboženstvím. Logicky se nabízí, vzhledem k jeho zájmu o náboženství, který se prolíná celým jeho životním dílem, označit Unamuna za věřícího člověka, snažícího se pro svou víru najít racionální přesvědčení, a tím ukázat i svým čtenářům cestu k nalezení Boha. Přesto je Unamuno celou řadou moderních myslitelů, považován za ateistu. Jedním z takových je i Vincente Marrero Suárez, který říká: „ *Pokaždé se studie o Miguelovi de*

*Unamuno shodují více na tom, že Unamuno, přes své silně katolické kořeny, v podstatě nevěřil“.*²⁷

Nicméně jeho stanovisko není přesné. Je pravda, že mnoho autorů Unamuna skutečně za ateistu považovalo, na druhou stranu je také pravda, že zde existuje celá řada těch, kteří Unamuna vnímali jako silně věřícího člověka. V neposlední řadě pak najdeme i takové, kteří se jednoznačně nevyslovili pro jeho ateistickou podstatu, ale ani pro jeho podstatu teistickou. Tato skupina vnímá Unamuna jako autora pohybující se někde na hraně mezi ateismem a čistě unamunovsky pojatým teismem.²⁸

Kontroverze, kterou Unamunova víra vzbuzuje, je logickým důsledkem a reakcí na jeho celoživotní dílo. V tom se nejen snaží najít cestu k Bohu, ale zároveň o své víře i pochybuje. Do jaké míry cestu, po které tolik toužil, objevuje a naopak do jaké míry je jeho přesvědčení hodné ateisty v celém díle patrné, uvidíme v následujících kapitolách (viz kapitola 4. a 7.1.1). Nejprve představím autory, kteří se zabývají otázkou víry Miguela de Unamuna.

Za „čistého“ ateistu Unamuna považuje Antonio Sánchez Barbudo. Barbudo tvrdí, že Unamuno se za svou neschopnost věřit v Boha vlastně stydí, a právě proto se snaží tuto neschopnost před okolním světem ukrývat. Spousta věcí, které Unamuno říká a píše, jsou podle jeho názoru součástí role, Unamunem přijaté jen za účelem skrýt vlastní pocity.²⁹ V

²⁷ Suárez, Marion, 1960. El cristo de Unamuno. In: Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 37

²⁸ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 527

²⁹ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 527

knihách „ Jak se dělá román“ (Como se hace una novela), nebo „Svatý Manuel Dobrotivý, Mučedník“ (San Manuel Bueno Martir), podle Barbuda Unamuno téměř odhaluje svou nevíru, ale nakonec i tam nemá dostatek odvahy přiznat pravdu.

V knize „Svatý Manuel Dobrotivý, Mučedník“ Unamuno dokonce nabádá svou duchovní dceru Angelu, aby se snažila své pochyby o existenci Boha před okolním světem ukrývat.³⁰ Podle mého názoru tak ale nečiní proto, aby uchránil Angelu před všeobecným opovržením, ale proto aby svými pochybami nezničila naději na věčný život i ostatním lidem. Svatý Manuel jedná stejně. I on o svou víru přichází, ale tuto skutečnost před světem skrývá. Snaží se předstírat, že ji stále má a ostatní lidi nabádá k iracionálnímu následování náboženských dogmat, proto aby v jejich hlavách nevznikly pochybnosti a neztratili tak naději na nekonečný život v Bohu. Manuel toto konání pojímá jako svou úlohu ve společnosti, která se stává jeho novým smyslem života.³¹

Přesto se Barbudo domnívá, že byl Miguel de Unamuno ateistou, ale ateistou, který po bohu bezmezně touží. Barbudo vnímá Unamuna jako člověka falešného, který se strachuje o svou pověst, a proto se svou neschopnost věřit snaží tajit.³² To že po Bohu bezmezně touží je patrné i z několika řádků v knize „ Svatý Manuel Dobrotivý, Mučedník“, kde se ptá proč jej Bůh opustil a proč z něj tím učinil ateistu (Dios mío, Dios mío, ¿porque me has abandonado?).³³ Časté kontradikce, které Unamuno ve

³⁰ Unamuno, Miguel, 2006. *San Manuel Bueno mártir*. s. 53

³¹ Unamuno, Miguel. 2006. *San Manuel Bueno mártir*. s. 63

³² Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 526

³³ Unamuno, Miguel. 2006. *San Manuel Bueno mártir*. s. 48, 63, 75.

svých pracích předkládá, jsou pak podle Barbuda jedním z dalších důkazů této skutečnosti.³⁴

Musíme si uvědomit že Barbudovo tvrzení je tvrzením jednoho autora, které bylo navíc velice kritizováno. Podle Quimetta Barbudo dochází ke svým názorům jen díky tomu, že nebere v potaz celé Unamunovo dílo a tu část, kterou v potaz bere, značně vytrhává z kontextu. Barbudo podle jeho názoru ve své studii o Unamunově ateismu chybuje hned dvakrát. Zaprvé z Unamunova díla vytrhává jen negativní tvrzení vztahující se k bohu a zadruhé tvrdí, že tyto negativní aspekty odhalují jeho pravou tvář. Navíc zbylé části Unamunových prací, které vyjadřují neutěšitelnou touhu po poznání Boha a v jistých okamžicích jeho vyznání víry, ignoruje a považuje je za pokrytecké. To mě přivádí k závěru, že jakékoli tvrzení, které se snaží zastínit spojení obou dvou stránek Unamuna musíme označit za mylné.³⁵

Barbudo není jediným autorem, který považuje Unamuna za ateistu. Stejný názor zastává i Nemesio González Caminero, jenž v Unamunově díle také spatřuje nedostatek víry, což jej vede k závěru, že byl Unamuno skutečně ateistou. Navíc se domnívá, že Unamunův ateismus potvrzuje i skutečnost, že Bůh, tak jak jej prezentuje, je pouhým výtvozem jeho fantazie a jeho existence je možná právě a jedině v jeho fantazii. S tím plně souhlasí i řada dalších autorů, mezi kterými lze jmenovat například Joana Many, nebo José Ferratera Moru.³⁶

³⁴ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 526

³⁵ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 49.

³⁶ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 526

Jak jsem již výše předznamenala, existuje i druhá skupina autorů zabývajících se otázkou náboženství Miguela de Unamuna, jejichž názor je zcela opačný ateistickému pojetí. K potvrzení Unamunovy víry značně přispívá například Machado, který hovoří o Unamunově zpovědi ze své víry, kdy poznamenává „*věřím v Boha a v ducha španělského národa*“.³⁷ Podobný názor zastává i Manuel Alvar, který v básni „Modlitba ateistova“ (La oración del ateo) nachází vyjádření pochybnosti věřícího o své víře, pochybnosti, která se v celém Unamunově díle projevuje jako klíč k jejímu pravému nalezení.³⁸

Spleť jednotlivých názorů představených výše dokazuje skutečnost, že nepanuje jednoznačná shoda v otázce, zda byl Miguel de Unamuno věřícím člověkem, nebo svou víru nadobro ztratil. Tato neshoda je projevem rozpaků, do kterých přivádí unamuniánské badatele jeho neortodoxní přístup k otázce náboženství, jeho odmítnutí dogmat a kritika katolické církve.³⁹ Na základě analýzy Unamunových děl lze nalézt i další dva faktory, které vedou ke zmatení ohledně jeho víry. Jsou jimi období Unamunova mládí, při kterém o svou víru nakrátko skutečně plně přichází a jeho neustálý souboj s rozumem, jako nástrojem poznání, který se v otázce víry ukazuje zcela neúčinný.⁴⁰

³⁷ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 527

³⁸ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 527

³⁹ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*.s 45.

⁴⁰ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 45

4 MIGUEL DE UNAMUNO ATEISTA

Život Miguela de Unamuna můžeme rozdělit na tři základní období. Prvním obdobím je jeho rané dětství, kdy o své víře ani v nejmenším nepochybuje.⁴¹ Toto období je provázáno především rodinnou tradicí a tradicí spjatou se španělským katolismem. Druhé období, je obdobím Unamunových studií, a zároveň je to i období, které nás bude zajímat nejvíce, protože právě během dospívání, a to jak dospívání tělesného, tak intelektuálního, dochází k prvním pochybám o Božské existenci, jejichž výsledkem je ztráta víry Miguela de Unamuna. Třetím a zároveň posledním obdobím, je období po roce 1898, kdy Španělsko prochází zásadní „koloniální krizí“ (desastre colonial)⁴², která otřásá nejen Unamunem samotným, ale i celým španělským národem. V posledním období, které bychom v kontextu španělských dějin mohli označit za období úpadku národní hrdosti, Unamuno znovu objevuje svou víru a sepisuje svá nejvýznamnější díla, ve kterých je centrálním tématem právě otázka náboženství a víry v Boha.⁴³

Jak jsem předznamenala výše, v této kapitole chci zodpovědět otázku proč Unamuno o své víře pochybuje a co bylo pravou příčinou toho, že o ni přichází. Proto se zaměříme na druhé období jeho života.

4.1 Období dospívání a studií

V období dospívání není neobvyklé, že lidé začínají pochybovat o své víře. Tradičně se tak děje ze dvou důvodů. Jednak mladý člověk prochází velkou řadou změn fyzických, které jsou spjaty především s

⁴¹ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 45

⁴² Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: *San Manuel Bueno mártir*. s. 12

⁴³ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 80

vývojem jejich těla a s rozvojem tužeb, které jsou dítěti neznámé, a za druhé dochází i k vývoji psychickému, který mladého člověka vede ke zpochybňování toho, co do té doby považoval za samozřejmé. Tomuto zpochybňování se nevyhne ani víra člověka v Boha.⁴⁴

První z tradičních důvodů zpochybnění existence Boha jako takového, ale v Unamunově případě můžeme vyvrátit. Nejenže se se svou snoubenkou a později také manželkou seznamuje ve 14 letech, ale jak sám později uvádí, jeho vztah k ní v tomto pubertálním stádiu života byl vždy spíše platonický a srdečný.⁴⁵

Považuji proto za relevantnější tvrdit, že Unamuno přichází o svou víru spíše na základě svého intelektuálního vývoje, který jej nutí postavit se k realitě jiným způsobem, než tomu bylo do té doby. Ztráta víry Miguela de Unamuna je proto spíše projevem mladistvé touhy po nalezení odpovědí na existenciální otázky, nalezení odpovědí, které by byly čistě racionální.⁴⁶

Musíme si uvědomit, že Unamuno žije značnou část svého života v zajetí víry, kterou nikterak nezpochybňuje a které je zcela oddán. Když ale vysloví požadavek racionálního zdůvodnění existence Boží, zjistí, že rozum takového zdůvodnění není schopný a svou víru začne zpochybňovat.

⁴⁴ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 50.

⁴⁵ Unamuno, Miguel, 1966. Cancionero. In: *Obras completas* VI. s. 1139.

⁴⁶ Unamuno, Miguel, 1966. Diario Íntimo. In: *Obras completas* VIII. s. 822.

Touha po racionálním zdůvodnění okolního světa je navíc umocněna pocitem samoty, který Unamuno zažívá v Madridu, kde studoval vysokou školu. Nachází se v novém městě, osamocený, bez svých přátel, přítelkyně a všech lidí jemu blízkých a poprvé si tak začíná klást otázku, kterou si stejně tak klade Leibnitz, nebo Heidegger, proč jsem něco a nejsem nic?⁴⁷ Tato otázka pramení z uvědomění si, že prožíváním svého života se každým dnem více a více přibližujeme okamžiku vlastní smrti, a té se Unamuno obával ze všeho na světě nejvíce. To vše spojené s touhou po vědění, a snahou racionalizovat svou víru jej vede ke zpochybnění všeho, co do té doby považoval za absolutně pravdivé.⁴⁸

Mnozí teisté by v tento moment určitě namítli, že věřící žádné racionální zdůvodnění své víry nepotřebuje, že ji prostě má. Unamuno s tím nesouhlasí, neboť je přesvědčen, že vše pochází od Boha, ten mu dal rozum, aby porozuměl, a to nejen aby porozuměl všem věcem ve svém okolí, ale také svému životu. Ptát se na původ a ospravedlnění své víry je pak dle Unamuna přirozené, i on si takovou otázku pokládá.⁴⁹

Ve svém střetnutí se s racionalitou, ale najednou začíná objevovat, že existují i věci, které není rozumem schopen obhájit a takové věci jsou v racionálním přístupu k chápání světa považovány za pohádky (reyes magos)⁵⁰, které se z mysli člověka musejí odstranit. Unamuno proto žádá racionální důkazy i pro svou víru, kterou ze svého života odstranit

⁴⁷ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 80

⁴⁸ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 52.

⁴⁹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 171

⁵⁰ V tomto okamžiku Enrique Rivera hovoří o třech kráľích (reyes magos), kteří jsou ve Španělsku ekvivalentem k českému Ježíškovi, který nosí dárky. Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 79

nechce.⁵¹ Žádá racionální důkazy a vysvětlení své existence, a tím že je nenachází, se své víře pomalu ale jistě vzdaluje.

Unamuno se v tomto okamžiku svým rozumem obrací k ateismu. Stává se ateistou ale i ve svém srdci? To je otázka, kterou asi můžeme jen stěží rozluštit, můžeme se jen domnívat, že na jistou dobu byl rozum ten, který ovládl Unamunovo přesvědčení, a že hluboko v srdci byl stále teistou, kterým se opět stává po vypuknutí koloniální krize a po vypuknutí krize španělského národa.⁵²

Pojďme se ale na faktory, které ovlivňují ztrátu víry mladého autora, podívat trochu systematictěji a rozdělme je do dvou kategorií. Na faktory vnitřní a faktory vnější. Vnitřními faktory Unamunovi komentátoři myslí vlivy pocitové, které jsou spjaty především s láskou k bližním a vnějšími faktory, pak mají na mysli vše, co k Unamunovi přichází jakoby zvnějška (četba, poznatky profesorů, odborné texty).⁵³

4.1.1 Vnitřní faktory

Podstatu vnitřních faktů, které vedly Miguela de Unamuna k pochybování o své víře nám sám Unamuno představuje v novele „Mír ve válce“ (Paz en la guerra), ve které Unamuno vystupuje pod pseudonymem Pachito Zabalbide. Ústy Pachita Unamuno popisuje sám sebe jako člověka plného nostalgie a stesku po domově, jenž prakticky

⁵¹ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 82

⁵² Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 83

⁵³ O dělení na vnější a vnitřní faktory hovoří například Fernando Turienzo, nebo Enrique Rivera v Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. str. 80, nebo Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 175

denně postrádá svou rodnou krajinu v Bilbau.⁵⁴ V Madridu, kde mladý Unamuno studuje, zůstává osamocen a postrádá přátele, o které by se mohl opřít⁵⁵ a získat tak sílu pro pokračování v cestě za vzděláním. Madrid totiž Unamuno nikdy nepřijal. To je patrné i z jeho korespondence rodině, kde o španělském hlavním městě hovoří jako o cizině. „Lidé mě míjejí. Neznám je, ani oni mě neznají. Ač jsem v moři plném lidí, cítím se sám a uvězněný v krajině záhad.“⁵⁶

Pokud bychom se podívali na vnitřní faktory systematictěji, mohli bychom je rozdělit na tři části. První část v sobě zahrnuje Unamunovo odtržení od rodné země⁵⁷, po které toužil i v okamžiku, kdy již žije v Salamance. V Baskicku se mu zdálo být vše na dosah ruky, vše se zdálo být stvořeno přesně na míru člověku, který onu krajinu obývá.⁵⁸ „*Bilbao je domovem, ve kterém se snoubí nádhera s přírodou, je domovem plným stromů a květů, vše je tam tak malinké.*“⁵⁹ Unamuno se k oslavě rodné krajiny vrací ještě několikrát. „*Ó má rodná země, země mých předků, ty jsi mým srdcem, ty jsi domovem pro mou duši. Tvé moře a tvé hory jsou tím, co mě učinilo takovým jakým jsem.*“⁶⁰ Ač tato slova píše až po třiceti letech, od svých studií, je i tak dost jasné, jak se mladý Unamuno musel cítit, když opustil svou rodnou zem a své milované ženy, nebo jak on je často označuje, svou svatou matku a svatou snoubenku.⁶¹

⁵⁴ Unamuno, Miguel, 2008. *Paz en la Guerra*. s. 65.

⁵⁵ Unamuno, Miguel, 1958. Tu mano es mi destino. In: *Obras completas XIII.*, s. 358.

⁵⁶ Unamuno, Miguel, 1986. Una ciudad extranjera. In: *Obras selectas*. s. 1054.

⁵⁷ Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 22

⁵⁸ Unamuno, Miguel. 1903. *De mi país*. s. 90.

⁵⁹ Unamuno, Miguel. 1903. *De mi país*. s. 90.

⁶⁰ Unamuno, Miguel, 1986. Una ciudad extranjera. In: *Obras selectas*. s. 1059

⁶¹ García Giménez, María, D. 2011. *Mortalidad y Dimensión Poética de la Fe en Miguel de Unamuno*. s.

Unamuno svou rodnou zemi miloval nejen pro její přírodní krásu, ale vzhlížel k ní i proto, že pro něj představovala domov, jež obývali jeho nejbližší přátelé. Dostáváme se tak k druhému vnitřnímu faktoru, který hluboce ovlivnil Unamunovu ztrátu víry.⁶² Oním druhým faktorem je osamělost a postrádání skutečného přítele.⁶³ Unamuno jednoduše neměl žádného přítele, se kterým by se mohl podělit o svá trápení, neměl žádné srdce, ve kterém by mohl spočinout.⁶⁴ Asi o málokterém autorovi můžeme konstatovat, že se vždy obklopoval jen skutečnými přáteli, a to i v okamžiku, kdy po jeho boku nestáli. Vždy se s nimi snažil zachovat alespoň korespondenční styk a být jim tak na blízkou.⁶⁵

Jeho oddanost skutečným přátelům dokazuje i věnování v „Sonetos de Fuenteventura“, kde pobýval od roku 1924 v exilu. Onen sonet věnoval svému velmi dobrému příteli donu Ramónovi Castañeyrovi, právě v době svého vyhnanství. Navíc Unamuno poměrně těžce nesl i smrt všech svých přátel a velice často se i jejich smrt stávala námětem k jeho tvorbě. Jak dokázal i v roce 1913, kdy píše esej „En la muerte de un amigo“.⁶⁶

Na základě jeho korespondence z univerzitních let, kterou směřoval výhradně své rodině a snoubence, docházíme k závěru, že přátele postrádal. A tato prázdnota v jeho srdci byla dalším faktorem, jenž přivedl Unamuna k zřeknutí se své víry.⁶⁷

⁶² Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 80

⁶³ Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 23

⁶⁴ Unamuno, Miguel, 1966. Tu mano es mi destino, In: *Obras completas XIII*. s. 358.

⁶⁵ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. 85

⁶⁶ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. 85

⁶⁷ Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 82

Třetím a poslední vnitřním faktorem, který měl vliv na zřeknutí se víry Miguela de Unamuna, byla situace katolické církve ve Španělsku.⁶⁸ Ta se totiž v období jeho dospívání nacházela v hluboké krizi, která spočívala především v její neschopnosti reagovat na krizi, která Španělsko provázela od roku 1814, kdy byl poražen Napoleon Bonaparte. Ve Španělsku v té době probíhal boj mezi republikány a monarchisty. Atmosféra v tehdejší Španělsku byla stále více prosáknuta moderními myšlenkami, které přinášeli nová politická hnutí a revolucionáři.⁶⁹ Ti vystupovali proti církvi a proti jejím nečestným praktikám. Církev se totiž v této chvíli nechopila role utěšovatele, ale chopila se role mocichtivé organizace, jež se přikloní na stranu těch, kteří dlouholetý spor vyhrají. Měla si zachovat svou roli náboženské instituce, která má přinášet do duší věřících klid a pomoci jim pochopit složitou situaci jíž, Španělsko od počátku své krize v roce 1814 až do jejího konce v roce 1921, procházelo. Tím dala prostor postupnému šíření moderního myšlení, které v sobě, do jisté míry, v oné době skrývalo i odklonění se od křesťanské víry. V tuto chvíli si musíme položit otázku. Kdo je tím, který je modernímu smýšlení vždy nejvíce nakloněn. Zpravidla je oním člověkem člověk mladý. Takový byl i Miguel de Unamuno. A ten se tváří tvář církevní chamtivosti postupně své víře vzdaloval.⁷⁰

Toto období krize španělského národa je označováno za období spirituální agónie.⁷¹ A mladý Unamuno byl jedním z těch, kteří v této agónii vyrůstal. Ztráta opory, kterou pro něj do té chvíle církev

⁶⁸ Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 82

⁶⁹ V té době se ve Španělsku začaly formovat nové sociálně-politické skupiny, nacionalistů (nacionalistas), dělnická hnutí (movimiento obrero). Blanco Arcon, Miguel, A. *Movimientos sociales y políticos en España* (přednáška) Granada: Universidad de Granada, 22.4.2011

⁷⁰ Pérez, Joseph, 2000. *Historia de España*. s. 497

⁷¹ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 89.

představovala, vedla k absolutní dezorientaci a zpochybnění své vlastní víry. To vše ve spojení s nástupem na univerzitu a hledáním podpory v četbě klasických filozofických autorů vedlo k ateismu, který jej provázel celých deset let.

4.1.2 Vnější faktory

Druhou skupinu faktorů, které měly vliv na Unamunovo zřeknutí se víry, označujeme za faktory vnější, a to proto, že budeme hovořit především o intelektuálním vlivu, který na Unamuna má četba, již se oddává během svých univerzitních let.

Na základě svědectví samotného Unamuna, můžeme tvrdit, že v jeho mládí nastává okamžik, kdy se obrací k determinismu, a dokonce sám sebe v tomto období označuje za pevně přesvědčeného deterministu.⁷² Právě tato deterministická víra v jeho nitru propuká v průběhu studií v Madridu, kdy se poprvé ve svém životě dostává k četbě tradičních filozofických děl, která jej přimějí podívat se na realitu novými očima.⁷³ Propadá četbě nejen filozofických děl, ale zajímá se i o ostatní klasické literáty, jako byl Shakespeare, nebo Ossián.⁷⁴ To pro účel této práce není až tak důležité, protože četba literárních⁷⁵ klasiků, na ztrátu víry v Boha u mladého Unamuna vliv neměla. Zaměříme se proto především na četbu autorů filozofických.⁷⁶

V tomto období skutečně není daleko od pravdy o Miguelovi de Unamuno hovořit jako o deterministovi, který odmítá jakékoli iracionální

⁷² Unamuno, Miguel. 1986. *Intelectualidad y espiritualidad*. In: *Obras selectas*. s. 193-194.

⁷³ Unamuno, Miguel. 2008. *Paz en la guerra*. s. 127.

⁷⁴ Unamuno, Miguel. 1998. *Recuerdos de niñez y de mocedad*. s. 53.

⁷⁵ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 90.

⁷⁶ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 90.

pohnutky, dokonce zásadně odmítá hovořit i o svobodné vůli člověka.⁷⁷

Determinismu Unamuno skutečně propadá pouze v období svého dospívání. Zhruba od věku svých šestnácti, až do svých šestadvaceti let, se od determinismu vzdaluje a přiklání se k druhému extrému, kterým je filozofie orientovaná na člověka. Jedním z hlavních rysů této filozofie je právě svoboda, kterou ve svém mládí tolik odmítá.⁷⁸ Na toto krátké období jeho života se zaměřím i přesto, že je již po roce 1895 zcela jasné, že se Unamuno odvrací od determinismu a přiklání zpět ke spiritualitě.

Jak sám Unamuno říká, byla to právě četba, která jej odvedla od Boha. „Byl jsem knihomol, v období mezi mými šestnácti až dvaceti šesti lety.“⁷⁹ To je dost dobře pochopitelné, protože každý mladý člověk v průběhu svého dospívání zpochybňuje to, co do té doby znal a touží po vědění novém. Většina se obrací s touhou po vzdělání na své profesory, těmi byl ale Unamuno zklamán, a proto hledá odpovědi v četbě.⁸⁰

Období jeho dospívání a studií, které je označováno za klíčové v zodpovězení otázky víry Miguela de Unamuna, bylo již mnohokrát prostudováno, ale vždy se jednalo spíše o jakýsi výčet a sumarizaci možných vlivů. Proto ji budu specifikovat jiným způsobem. Pokusím se o její hierarchizaci dle významu, který na zřeknutí se víry Miguela de Unamuna měla. Oprostím se tak od nepřeborného výčtu všech možných vlivů a skutečně rozeberu jen ty, které na Unamunův postoj k Bohu měly faktický vliv. Tento úkol se může zdát značně nesnadný, ale Unamuno nám v jeho splnění pomůže, protože v jednom ze svých spisů, „Mír ve

⁷⁷ Unamuno, Miguel. 1986. *Intelectualidad y espiritualidad*. In: *Obras selectas*. s. 193-194.

⁷⁸ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 91

⁷⁹ Unamuno, Miguel, 1966. *Almas jóvenes*. In: *Obras completas I*. s. 1152.

⁸⁰ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 91.

válce“ (Paz en la Guerra), o této skutečnosti hovoří ústy biografické postavy Pachita Zabalbide. Který zpytuje své svědomí a popisuje, že po příchodu do Madridu se nechal ovlivnit koncepcemi pozitivistů a myšlenkami Hegela.⁸¹ Tento úryvek z „Míru ve válce“, ve kterém se odráží osoba samotného Unamuna, bude pro zodpovězení naší otázky klíčový.

4.1.2.1 Ideová inspirace Miguela de Unamuna

V první řadě musíme jako autora, který ovlivnil intelektuální vývoj mladého Unamuna, uvést Hegela. K tomu Unamuno vzhlíží, stejně tak jako k řadě pozitivistických filozofů. Tím nemám, až tak na mysli zakladatele filozofie pozitivismu A. Comteho, ale spíše anglickou linii pozitivismu a evolucionismu, do které řadíme Spencera, nebo Ch. Darwina.⁸²

Hegel byl tím, který v Unamunovi vyvolává nejvíce entusiasm a který jej ovlivňuje nejvíce. Jako důkaz tohoto tvrzení můžeme použít Unamunova slova, kterými se ze svého obdivu zpovídá. „*Jak krásné bylo obrovské snažení Hegela, posledního titána, který se snažil vystoupat do nebes! Jak krásná byla jeho práce, kterou se snažil popsat svět živými formulemi a vesmír algebrou. Z ruin, ve kterých se nacházela tehdejší filozofie, to byl právě Hegel, jenž se snažil dosáhnout absolutní vědy. Dokonce i ti, kteří se jej snažili nejvíce očernit, dodnes žijí z drobků jeho filozofie.*“⁸³

V závěru citace odkazuje Unamuno na skupinu autorů, kteří se

⁸¹ Unamuno, Miguel, 2008. *Paz en la Guerra*. s. 127

⁸² Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 102

podle jeho názoru snažili Hegela očernit a používali k tomu jakési „drobky“, jež Hegelovi jakoby mimochodem spadly ze stolu. Těmito autory Unamuno myslí prakticky všechny vědce, kteří se podle jeho názoru stavěli proti Hegelovu idealismu, zatímco vlastně jeho znalosti využívali pro svou vlastní praxi a přižívovali se tak na něm.⁸⁴

V tomto smyslu narážel především na syntetizátora pozitivního evolucionismu H. Spencera, který dále rozvíjel Hegelův idealismus a snažil se pozitivismus rozšířit na veškerou realitu.⁸⁵ Již ve stádiu své intelektuální dospělosti se Unamuno v „Tragickém pocitu života v lidech a národech“ (*Del sentimiento trágico de la vida*) ohrazuje vůči Spencerově snaze o propojení víry, rozumu, náboženství a vědy. „*Jeho návrh je modelem, který filozofii pojímá jako povrchní a náboženství jako neupřímné.*“⁸⁶ Jeho odpor vůči Spencerovi je tak zcela jasný, ale nebylo tomu tak vždy. Právě v průběhu svého intelektuální dospívání ke Spencerovi vzhlíží stejně tak jako k Hegelovi. „*I já jsem měl své spencerovské období a bezpochyby mě i hodně naučil, ale naštěstí jsem z jeho vlivu brzy vyvázl a uvědomil si jeho metafyzickou neschopnost. Tu bych tu ale poměrně nerad dál rozváděl.*“⁸⁷

Z výše řečeného nám plynou dva závěry. Zaprvé Unamuno obviňuje Spencera z neschopnosti metafyzické. Zadruhé i Spencer má plné právo na to, být označen za jednoho z Unamunových učitelů. Což se mimo jiné ukazuje i v jeho dalším díle o gramatice „*Gramática y otras cosas*“, kde Unamuno uplatňuje principy evolucionismu Darwina a Spencera na otázku vývoje příjmení. „*Evolucionismus se dá aplikovat*

⁸³ Unamuno, Miguel, 1958. El torno al casticismo. In: *Obras completas I*. s. 850

⁸⁴ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 57

⁸⁵ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 93

⁸⁶ Unamuno, Miguel, 2008. *Del sentimiento trágico de la vida*. s. 140

⁸⁷ Unamuno, Miguel, 1966. *Contra esto y aquello*. In: *Obras completas IX*. s. 475

prakticky na vše. Použil jsem jej i při jiných příležitostech, například jsem použil moderní biologické doktríny na sombrerologii a dnes jsem se pokusil ukázat jak můžeme evolucionismu využít při studiu příjmení.“⁸⁸

Unamuno aplikoval principy evolucionismu nejen na výzkum o vývoji příjmení, ale i na mnohem složitější problémy, jako jsou neznámé v oblasti náboženství a humanity. A právě monistický evolucionismus, který hlásal Hegel a Spencer, byl tím, který zbavil duši Miguela de Unamuna víry v Boha.⁸⁹ „ Byl jsem to já jako mladý chlapec, který se znepokojoval těmito nekonečnými problémy, když jsem se v jisté knize, jejíhož autora si nechci připomínat, četl že Bůh je jedna velká neznámá, která nám brání dojít poznání člověka, ale jak postupuje věda, tak se tato překážka stále zmenšuje. Jsou překážky, které se bez Boha dají objasnit, jsou i takové, které se objasnit nedají, a to jak s přítomností Boha v našich srdcích, tak bez něj, v každém případě je jasné, že je Bůh v tomto smyslu přežitkem.“⁹⁰ Když Unamuno píše tyto řádky, píše se rok 1911, je dospělý a v jeho srdci už Bůh opět existuje, přesto se cítí zahanben, že vůbec kdy propadl evolucionismu a pozitivnímu materialismu.⁹¹

Přesto přese všechno nelze popřít, že idea evolucionismu v Unamunově mysli přebývá až do jeho smrti. Důkazem toho je obdiv, který stále cítí vůči Darwinovi. V pozdějších letech proto evolucionismus přijímá jako způsob, jak interpretovat vývoj kosmu a fyzikna ve světě.

⁸⁸ Unamuno, Miguel. En torno a la lengua española. Gramática y otras cosas. In Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s .94

⁸⁹ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. 58

⁹⁰ Unamuno, Miguel, 2008. *Del sentimiento trágico de la vida*. s. 205

⁹¹ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 58.

Výčet autorů, kteří v období intelektuálního dospívání ovlivnili mladého Miguela de Unamuno, ale Hegelem a Spencerem nekončí. Dále budu hovořit o krausistech a Kantovi, kteří na něj, jak si ukážeme níže, měli také nesmazatelný vliv.

O krausistech je známo, že jejich koncepce, od revoluce v roce 1868 až do restaurace v roce 1875, byla neoficiální filozofickou doktrínou v prostředí madridských univerzit. V době, kdy Unamuno studuje se jeho vliv pomalu vytrácí, ale i tak byl natolik silný, aby mladého Unamuna ovlivnil, a to jak později uvidíme, jej přivedlo k zcela originální koncepci panteismu.⁹²

Vliv krausistů v díle Miguela de Unamuna můžeme vidět hned v několika momentech, a to v boji proti katolické církvi a ve změně přístupu k náboženství jako takovému. Vliv krausistů na náboženství nespatřujeme v tom, že měl dopad na Unamunovo vzdálení se Bohu, ale v tom, že se ho snažil hledat jiným způsobem, než bylo běžné vzhledem k jeho katolickým kořenům. Cesta krausistů k objevení Boha byla cestou vnitřní reflexe, která nás spojuje s oním absolutním. A právě tato vnitřní cesta k Bohu, byla Unamunovi vždy nejbližší.⁹³

Krausisty jak se zdá v tomto smyslu obdivuje. „*Jen málo které spirituální snažení bylo pro Španělsko tak plodné jako to, které vyprovokoval krausismus, jenž byl za barbarský označován těmi, kteří jej považovali za příčinu vzdálení se španělského národa od duchovna*“⁹⁴ Unamuno ale jak se zdá krausismus považuje za směr, který položil základ religiozity Španělska.⁹⁵ „*Ano Kraus položil základy religiozity*

⁹² Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 95

⁹³ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 95

⁹⁴ Unamuno, Miguel, 1966. La educación. In: *Obras completas I*. s. 337

⁹⁵ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 62

*Španělska a dokonce základy, které nejsou tak pomíjivé jak si většina myslí, a to proto, že Kraus a jeho pietismus je založen na katolicismu.*⁹⁶

Krausismus tedy není tím co by Unamuna přivedlo k zřeknutí se Boha, ale spíše byl něčím co jej odvádělo od instituce katolické církve. Naopak můžeme krausismus považovat spíše za směr, který Unamunovi pomáhá překonat období ateismu a později víru v Boha přijmout zpět. Dalším autorem, který měl na smýšlení Miguela de Unamuna nesmazatelný vliv byl Kant.

Kant byl tím, který v Unamunovi vyvolal nedůvěru v rozum, jenž má v pozdějším období zásadní vliv na dovršení tragického pocitu života skrze lidskou vůli. Zároveň byl Kant tím, který Unamuna přesvědčil, aby začal filozofovat. Především byl ale Kant tím, který svými praktickými postuláty inspiroval Unamuna, aby získal jakousi slepou důvěru v srdce a v agonický pocit života.⁹⁷ Ukázalo se totiž, že Kantův rozum není schopen podat plnohodnotné odpovědi na několik zásadních otázek. V tomto smyslu hovořím o otázkách po Bohu a po lidské duši. Rozum je schopen jediného, a to o nich uvažovat, avšak plnohodnotnou a uspokojivou odpověď nám dát nemůže. Domnívám se proto, že i toto zjištění bylo jedním z motivů, které Unamuna vedlo k hledání nových cest poznání, které by byly schopné ono omezení rozumu překonat.⁹⁸

Vliv Kanta se silně projevuje právě v okamžiku, kdy se snaží racionálně si zdůvodnit svou víru. To bylo ještě v období, kdy Unamuno nechtěl vytvářet ucelenou koncepci přiblížení se k Bohu, ale šlo mu o prosté ano, či ne, před otázkou víry v Boha.⁹⁹

⁹⁶ Unamuno, Miguel, 1966. La educación. In: *Obras completas I.* s. 337

⁹⁷ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno.* s. 64

⁹⁸ Miranda, Rafael Gómez. *Cinco puntos clave del pensamiento de Unamuno.* 53

⁹⁹ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios.* s. 95

Koncepce krausistů a vliv Kantův neměly na ztrátu víry Miguela de Unamuna faktický vliv, ale spíše jej zmátly na cestě k jejímu odhalení. Větší zásluhu na Unamunově ateismu měli spíše Spencer s Hegelem, o kterých v této souvislosti hovoří ústy Pachita Zabalbide i Miguel de Unamuno.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Unamuno, Miguel, 2008. *Paz en la Guerra*. s. 127

5 POJETÍ ČLOVĚKA V DÍLE MIGUELA DE UNAMUNA

Celá filozofie Miguela de Unamuno je filozofií, která směřuje k jednomu jedinému cíli, a to k objevení Boha a znovunalezení ztracené víry. Jeho dílo se v tomto smyslu neomezuje na řešení klíčových otázek víry individua, kterým by v tomto smyslu měl být Unamuno, ale snaží se vyřešit všeobecnou otázku víry.¹⁰¹ Proto je potřeba hned na začátku jeho snažení definovat, kdo je tím člověkem, nebo lidem, kterému zodpovězení pro Unamuna klíčových otázek mohlo pomoci. Mluvím zde především o otázkách tohoto typu: Je Bůh? Jestli ano, pak jaký je? Jak se zbavit pochybností a úzkosti v životě? Není překvapující, že se Miguel de Unamuno ve svém díle velice často zabývá člověkem samotným. Jakého člověka tedy Miguel de Unamuno považuje za toho autentického?¹⁰²

5.1 Člověk z „masa a kostí“

Základní otázku, kterou si musíme položit na počátku jakéhokoli uvažování o práci, či určitých aspektech práce Miguela de Unamuna, je otázka po tom, jak vnímá člověka. Člověk je totiž jedním klíčových témat Unamunových prací. Člověk je pro něj důvodem, proč se ptáme po Bohu a člověk je pro něj stejně tak důvodem, proč se vůbec ptáme po smyslu našeho života. Zodpovězení této otázky je tedy, jak se zdá, klíčové.

V dějinách filozofie jsme se setkali s mnoha přístupy k člověku, respektive s mnohými charakteristikami člověka jako takového. Jako příklad mohu uvést představu člověka jako „zoon politikon“, dle Aristotela, „homo economicus“ dle Rousseaua, nebo člověka jako „homo sapiens“

¹⁰¹ García Giménez, María, 2011. *Mortalidad y Dimensión Poética de la Fe en Miguel de Unamuno*. s.43.

¹⁰² García Giménez, María, D. 2011. *Mortalidad y Dimensión Poética de la Fe en Miguel de Unamuno*. s. 45

dle biologické koncepce Linnea. ¹⁰³ Unamuno ale ani s jednou z těchto představ nesouhlasí, on totiž požaduje obrátit se k člověku jako k člověku individuálnímu, originálnímu, k člověku, který trpí a umírá (sufre y muere), k člověku z *masa a kostí* (hombre de carne y hueso). ¹⁰⁴

To je ten člověk, o kterého máme zajímat, a je to i ten člověk, ke kterému se obrací samotný Miguel de Unamuno. Člověk z *masa a kostí* je člověkem, konkrétním, člověkem, který se rodí, trpí a umírá, je to člověk vědomý si své vlastní smrtelnosti, a proto je také člověkem usilujícím o nesmrtelnost. A právě tento boj o nesmrtelnost otevírá problém existence Boha. ¹⁰⁵

Unamuno definuje lidské bytosti tragicky, ale konkrétně, a to proto, aby ukázal, že mu o ně jde v neabstraktní rovině. Protože jedině o takovém neabstraktním člověku, člověku z *masa a kostí*, má smysl hovořit. Jedině takový člověk si je vědomý skutečnosti, že umírá, a že každickým dnem svého života se k okamžiku smrti přibližuje. „*Náš člověk je jiný, než ten abstraktní a vědecký, náš člověk je z masa a kostí, jsem to já, jsi to ty, jsou to moji čtenáři. Je to člověk, jenž zanechává stopy když kráčí po zemi. Je to konkrétní člověk z masa a kostí, je subjektem i objektem veškeré filozofie, a to ať jistí filozofové chtějí, či ne.*“ ¹⁰⁶

Nejdůležitějším aspektem člověka Miguela de Unamuna, je tedy vědomí si vlastní smrtelnosti. Právě ono uvědomění je totiž skutečnost, která člověka odlišuje od ostatních zvířat. Je sice pravda že zvířata také

¹⁰³ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 21

¹⁰⁴ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 21

¹⁰⁵ García Giménez, María, 2011. *Mortalidad y Dimensión Poética de la Fe en Miguel de Unamuno*. s.45.

¹⁰⁶ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 23

umírají, ale na rozdíl od lidí o tom nevědí. Zvířata o smrti jednoduše nepřemýšlejí, a tím pádem se jí ani nemohou obávat.¹⁰⁷ Lidé na druhou stranu o smrti uvažují prakticky denně. Neustále ji vidí kolem sebe, a to nejen když zemřou jejich blízcí, ale vidí ji i v sobě samých, protože smrt je jedinou lidskou vlastností, která se zdá být nesmazatelnou.¹⁰⁸

Podstatou člověka, tak jak jej chápe Miguel de Unamuno, ale není skutečnost že umíráme, ale podstatou člověka je jeho silné přání nezemřít. Unamuno pro potvrzení tohoto faktu používá slova Benedikta Barucha de Spinozy, který říká, že vše co si je vědomé vlastního bytí se v tomto bytí také snaží setrvat.¹⁰⁹ Unamuno tím chce říct, že tužba po setrvání ve vlastním bytí je jeho podstatou, stejně tak jako podstatou každého člověka. Jediná věc, po které člověk skutečně touží, není nic víc, než stále býti člověkem a nikdy nezemřít.¹¹⁰

Člověk z masa a kostí toužící po nekonečné existenci ale musí splňovat dvě podmínky, tedy musí být jednotný a musí zachovávat kontinuitu.¹¹¹ Jednotou člověka odkazuje Unamuno především k jakési jednotnosti svého konání. Čím více je naše jednání jednotné, tím více se člověk stává člověkem. Kontinuitou pak Unamuno myslí především nepřetržení oné zmíněné jednoty jednání, ale zároveň zde hovoří i o setrvání na světě, a to jak setrvání ducha, tak setrvání jeho tělesné schránky. „ *Třesu se z představy, že se budu muset odtrhnout od svého těla, a ještě více se třesu z představy, že se budu muset odtrhnout od*

¹⁰⁷ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 23

¹⁰⁸ García Giménez, María, D. 2011. *Mortalidad y Dimensión Poética de la Fe en Miguel de Unamuno*. s. 47

¹⁰⁹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 57

¹¹⁰ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 58

¹¹¹ García Giménez, María, D. 2011. *Mortalidad y Dimensión Poética de la Fe en Miguel de Unamuno*. s. 47

všeho smyslového a materiálního, od veškeré podstaty.“¹¹²

Ona tělesná schránka, ať se to vzhledem k nematerialistické podstatě Miguela de Unamuna může zdát podivné, je pravou příčinou strachu ze smrti. Protože co je to, co nám na smrti nahání největší hrůzu? Unamuno se domnívá, že je to oddělení ducha od těla. Je to strach ze vzdálení se, či ztracení naší fyzické schránky. Tento strach pramení z pevného přesvědčení, že pokud oddělíme maso od kostí, pak nejsme nic.¹¹³

Samozřejmě svůj význam má v tomto smyslu nejen schránka tělesná, ale i vědomí si sebe samého. Unamuno přemýšlí především o paměti a vzpomínkách. Paměť je totiž podle něj základem lidské individuality. Žijeme v paměti a náš spirituální život touží po přežití stejně tak jako naše fyzická schránka. Náš duch se stává nekonečným v okamžiku, kdy bude vždy v paměti ostatních, kteří stále setrvávají na pozemském světě. To je také důvod, jak ukážu v kapitole šest, proč lidé touží po vlastních potomcích a proč usilují o věčnou slávu. Jednoduše touží být zachováni v paměti všech lidí, kteří na něj budou pravidelně vzpomínat.

Smrtí člověk ztrácí jak jednotu, tak kontinuitu. Vystavuje se riziku zapomnění, stejně tak jako se vystavuje riziku, že se jeho tělesná schránka brzy vytratí ze světa. Pro člověka z *masa a kostí* je taková představa neunesitelná a pokud je lidský život jen stádium mezi dvěma temnotami, pak není nic horšího než takový život.¹¹⁴

¹¹² Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 66

¹¹³ Rivera. Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s 24

¹¹⁴ Rivera. Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s 24

Nikdo z nás, si ale takto ubohý život přeci nechce připustit. Proto se v nás rodí to, co Miguel de Unamuno v průběhu své celoživotní práce nazývá tragickým pocitem života (*sentimiento trágico de la vida*), a co specifikuje v jedné ze svých nejproslulejších prací „Tragický pocit života v lidech a národech“ (*Del sentimiento trágico de la vida*).¹¹⁵

Unamuno si všiml, že všechny národy a civilizace vždy toužily po nesmrtelnosti, a to v jakékoli formě. Stejně tak jako Unamuno zvolává „*Nechci zemřít, chci žít navždy a nikdy nezemřít*“¹¹⁶, tak volají i všichni ostatní příslušníci lidské rasy. Lidé hrají, píší, zpívají a básní ne proto, aby se pobavili, ale proto, že si přejí za sebou něco zanechat a odvrátit tak šedost svého života¹¹⁷, která jim neustále připomíná konečnost jejich existence. Jak se postupně ukazuje, být člověkem je tím pravým problémem bytí.¹¹⁸

Lidé totiž touží po jednotě a kontinuitě, a to navždy. Bůh je tím jediným, kdo jim tuto jednotu a kontinuitu může zaručit. Zvířata po ní netouží, proto netouží ani po Bohu, ale lidé ze své přirozenosti po Božském touží. Otázkou pak zůstává, zda by Bůh existoval i v okamžiku, kdy bychom si jako lidé své konečnosti vědomi nebyli, a tím pádem bychom ani netoužili po nesmrtelnosti a nekonečnosti naší existence?¹¹⁹ Já osobně se domnívám, že v takovém případě by Bůh zanikl stejně rychle jako náš tragický pocit života a na základě

¹¹⁵ Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 102

¹¹⁶ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 59

¹¹⁷ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 70

¹¹⁸ Rivera. Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 24

¹¹⁹ Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 102

Unamunovy osobní korespondence se dokonce domnívám, že i on sám je podobného názoru. Protože jak píše jednomu svému blízkému příteli, k čemu mít Boha jenž nám nezaručí nesmrtelnost v tradičním slova smyslu?¹²⁰ Tedy podmínkou víry v Boha je jeho schopnost zaručit nesmrtelnost. Pokud ji zaručit nedokáže, nebo člověk nevědom si vlastní konečnosti po ní ani netouží, pak Bůh není potřeba.

Jaká je tedy role Boha v touze po nesmrtelnosti? Pro Unamuna je Bůh jakousi personifikací naděje naší nekonečnosti. Bůh se zrodil z projekce touhy člověka k vesmíru, který zde symbolizuje spíše než vesmír samotný, určitý nekonečně rozměrný prostor v němž se ukrývá tajemno, tedy i Bůh. Božské se z toho úhlu pohledu zdá být spíše než samostatnou entitou projekcí závislou na individuu z masa a kostí. Bůh se tedy nachází v individuálním vědomí každého z nás.¹²¹

Přesto že se nachází v srdci každého individua, nemůžeme o něm hovořit jako o něčem, co je závislé na člověku samotném. Bůh totiž nejen vzniká v našem vědomí, ale my samotní vznikáme v tom jeho.¹²² Existence Boha a existence člověka jsou tedy dvě existence na sobě zcela závislé. Bůh je prvním hybatelem a stvořitelem, a my jsme jeho výtvozem, proto se zdá být logické tvrdit, že je vlastně i stvořitelem sebe sama, prostřednictvím našeho vědomí a naší lásky.¹²³

Člověk z masa a kostí, o kterém v této kapitole hovoříme, je člověk, který ve svém životě dnes a denně zažívá utrpení plynoucí z uvědomění si vlastní konečnosti. Jsou takoví ale všichni lidé? To je otázka, na kterou

¹²⁰ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s.26

¹²¹ Rivera. Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s 26

¹²² Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 169

¹²³ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 170

Unamuno odpovídá dost podobně jako existencialisté. Samotný Unamuno pak bývá řadou autorů za existencialistu také považován. Je jisté, že jeho vliv na existencialismus po první světové válce není tak patrný jako vliv Nietzscheho, nebo Kierkegaarda, přesto jeho učení jisté znaky existencialismu vykazuje. Ať už poukáží na zakusení lidského bytí v mezních situacích, o kterém Unamuno hovoří v souvislosti s nahlédnutím existence Boha, nebo na důraz, který klade na lidskou individualitu.

Proto aby člověk z masa a kostí dosáhl svého cíle, přiblížení se k Bohu, musí svou existenci prožívat autenticky. Pokud se totiž člověk nebude schopen postavit tváří tvář skutečnosti, že jednoho dne zemře, a pokud tedy nedojde ke strachu z onoho okamžiku, pak v Boha nikdy neuvěří. Proto Unamuno odmítá existenci neautentickou, která se otázce smrti vyhýbá.¹²⁴

Na předchozím tvrzení je asi nejdůležitější ono slovní spojení „vyhýbání se smrti“. Unamuno se v žádném případě nedomnívá, že člověk se smrti nebojí. Každý člověk se smrti bojí. Každý člověk do jisté míry tuší, že jeho čas na zemi je konečný, ale jen lidé prožívající svůj život autenticky onu skutečnost přijmou jako fakt, kterému je nutno se vzepřít. Jedině tito lidé jsou schopni se ve své agónii dopracovat k víře v Boha.¹²⁵

¹²⁴ Navarro, Santiago, Juan. 1998. *La reflexión sobre la inmortalidad en la obra de Unamuno*. s. 237

¹²⁵ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 43

6 NESMRTELNOST JAKO CENTRÁLNÍ TÉMA UNAMUNOVÝCH PRACÍ

6.1 Základní instinkty člověka

Podle Unamuna je pro autentického člověka z masa a kostí typické, že se nechává unášet dvěma typy instinktů, a to instinktem „setrvání“ (de conversación)¹²⁶, který můžeme chápat jako instinkt zachování těla, a instinktem „zvěčnění“ (de perpetuación)¹²⁷, který bychom mohli označit za instinkt, vedoucí člověka k zachování své existence nejen fyzické, ale také té duševní. A právě instinkt „zvěčnění“ je instinktem, jenž se stal jedním z klíčových témat myšlení Miguela de Unamuna. Než se dostaneme k charakteristice principu „zvěčnění“, musíme objasnit, jakým způsobem pojímá Unamuno princip zachování existence fyzického těla, tedy princip „setrvání“.¹²⁸

Podle Miguela de Unamuna z prvního principu vyvstává něco, co je pro náš život tak typické, tedy poznání. Jak říká už i Aristoteles, člověk je ze své přirozenosti hnán k tomu, aby poznával.¹²⁹ Poznání jako takové ale nelze pojímat jako univerzální.¹³⁰ Podle Unamuna totiž existují dva typy poznání. První druh poznání má živočišnou příčinu, a tou je jakási motivace žít. Tedy člověk poznává proto, aby žil.¹³¹ Poznání chápe jako něco, co nám zajišťuje život a jak se zdá, je poznání oním klíčem, jenž nás vzhledem k principu zachování existence těla, bude zajímat nejvíce.

¹²⁶ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 43.

¹²⁷ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 46

¹²⁸ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 101

¹²⁹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 41

¹³⁰ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 39

¹³¹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 43

Druhý druh poznání je svázaný s láskou vůči sobě samému, s touhou po ukojení zvědavosti, nebo s touhou po poznání nového. Tento druh poznání označuje Unamuno za *poznání luxusní* (conocimiento del lujo).¹³² Nebylo by ale poznání luxusního, kdyby nebylo poznání, které má za úkol uspokojit potřeby našeho těla. Až v okamžiku, kdy ukojíme náš hlad, získáváme prostor proto, abychom uspokojovali i naši zvědavost. Věda se zdá být tím správným nástrojem, který by tento druh zvědavosti mohl ukojit a většina lidí se proto domnívá, že to je jejím hlavním cílem. Neuvědomují si ale, že věda nehledá pravdu pro ni samotnou, ale ve skutečnosti v pravdě, kterou hledá, hledá život, neboť snaha o zachování života fyzického byla prapůvodní příčinou poznání luxusního, poznání, které věda přináší.¹³³

Musíme poznávat, musíme obracet pozornost k tomu, co tělo potřebuje, a poznávat tělo samotné. Jedině tímto poznáním budeme schopni zachovat jeho existenci, tak jak nám velí princip *setrvání*.¹³⁴ Klíčové pro zachování existence těla je dodržovat správně alimentační návyky, respektive tělo správně vyživovat. Správná výživa má totiž efekt nejen na dodání energie tělu, správné formování svalové hmoty a celkového fyzického uspokojení, má především vliv na vývoj mozku, který se pro poznání na té fyzické úrovni stává klíčovým.¹³⁵ Dostáváme se tak do začarovaného kruhu. Jednak musíme poznávat, abychom zachovali naši existenci a jednak musíme vyživovat tělo, aby nám náš mozek poradil jak naši existenci zachovat navždy.

¹³² Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 42

¹³³ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 43

¹³⁴ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 454

¹³⁵ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 42

Zdá se to být logické, ale jak Unamuno říká, co nám zaručí, že naše poznání založené na využívání racionálních argumentů a úvah je pravdivé? Co nám zaručí, že na jeho základě opravdu budeme žít věčně? Podle Unamuna to mozek, nebo chcete-li mysl, být nemůže. Proto přichází s poznáním skrze jiný orgán, a tím orgánem je srdce. Poznání srdcem je pak pevně spjato s druhým instinktem, který je instinktem „zvěčnění“, tedy instinktem věčné, nekonečné, nesmrtelné existence.¹³⁶

Člověk touží nejen po nekonečnosti těla, tak jak mu velí princip „setrvání“, ale také po nekonečnosti své duše. Naše duše se stává nekonečnou například v okamžiku, kdy budeme uchováni v paměti ostatních¹³⁷, kteří stále setrvávají na pozemském světě. To je také ten důvod, jak se v následující kapitole (viz 6.2.1) zmiňuji podrobněji, proč lidé touží po vlastních potomcích a proč usilují o věčnou slávu. Jednoduše touží být zachováni v paměti všech lidí, kteří na ně budou pravidelně vzpomínat.¹³⁸

Tento princip je podle Unamuna v životě člověka základní. Navíc jej, identifikuje s hladem po nesmrtelnosti a přáním nikdy nezemřít a žít věčně. Ale jak docílit uspokojení principu zvěčnění? To je otázka, na kterou nám Miguel de Unamuno nabízí hned několik možných odpovědí. Zároveň, ale poznamenává, že podmínkou všech těchto možností, jak zachovat vlastní existenci, je víra v Boha.

¹³⁶Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 41

¹³⁷Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 70

¹³⁸Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y dios*. s. 42

6.2 Základní formy přežití

Unamuno hovoří o třech možných formách, jak zachovat svou existenci, tak aby nikdy nezanikla a nikdy nepropadla prázdnotě. První z těchto forem je forma přežití v našich potomcích, se kterou se v odborné literatuře¹³⁹ můžeme setkat také pod názvem forma přežití v domově. Druhým typem je forma přežití ve slávě a v neposlední řadě pak forma přežití v nekonečném.

6.2.1 Přežití v dětech

Přežití v našich dětech je první z forem přežití, o které kdy Unamuno uvažoval. Proč ale Unamuno volí právě tuto formu přežití? Podle mého názoru má volba několik důvodů. Jednak je Miguel de Unamuno poměrně silně rodinně zaměřeným člověkem, o čemž svědčí i jeho celoživotní láska k jedné jediné ženě a matce jeho dětí Conche¹⁴⁰, a za druhé je Miguel de Unamuno přeci jen člověkem, který pochází z prostředí silně katolické rodiny, a je tedy silně ovlivněn katolickým náboženstvím, ve kterém to byl právě Adam a Eva, kteří neustále přežívají v našich srdcích, jako prarodiče nás všech.¹⁴¹

Děti jsou proto pro Unamuna jednou z prvních forem, ve které je možné realizovat naše přání po nesmrtelnosti. Unamuno chápe děti nejen jako prostředek, díky kterému dojdeme k prodloužení naší vlastní existence, ale vnímá děti jako něco, co se promítá v rodičích a stejně tak

¹³⁹ Formu zachování existence v potomcích za přežití v domově označuje například Navarro v Navarro, Santiago, Juan. 1998. *La reflexión sobre la inmortalidad en la obra de Unamuno*. s. 237

¹⁴⁰ Unamuno, Miguel, 1966. Cancionero. In: *Obras completas VI*. s. 1139

¹⁴¹ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 42

vnímá rodiče jako něco, co se promítá v dětech.¹⁴² Právě ten moment promítnutí se do našich dětí je momentem, kdy dosahujeme nesmrtelnosti. Ono promítnutí nespočívá pouze v uvíznutí v paměti našich dětí, ani v uvíznutí v jejich srdcích, ale spočívá i v promítnutí se fyzickém či genetickém. Rodiče se jakoby otisknout do svých potomků a přenesou část své existence i do nich. Tento řetězec pak pokračuje z dětí na jejich vlastní děti a z těch zas na další generaci.¹⁴³

Proto je láska k dětem v našich životech tak zásadní, a proto máme tendence svou rodinu stále rozšiřovat. Jeden z nejsmutnějších okamžiků v životě každého je ze stejného důvodu smrt dítěte. I Unamuno si tímto dramatem prochází a popisuje svůj zármutek nad smrtí syna Raimundína:

*„Stále se vracím k otázce, proč si anděl odnesl právě naše dítě.
Stále si vzpomínám na ty hodiny, které proležel v kolébce.
Stále si vzpomínám na to smutné tělíčko neustále se ptající po Bohu.
Během jednoho rozbřesku se život v něm náhle vypařil, stejně tak jako
se z oblohy ztratí svítání.“¹⁴⁴*

Smrt dítěte se pro rodiče stává nesnesitelnou, a to i z toho důvodu, že ztrácí svou schopnost přežití. Podle názoru Unamuna, jsou ale na ztrátu schopnosti zachovat svou existenci otisknutím se do svých dětí mnohem citlivější ženy. Muž se ze své podstaty snaží dosáhnout věčnosti spíše prostřednictvím slávy. Pro ženy je naopak klíčové zachování vlastní existence skrze rodinu. To je také důvod, který vede mnoho žen v historii k tomu, že hovoří o největším možném utrpení, kterým je pro ně

¹⁴² Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 36

¹⁴³ Navarro, Santiago, Juan. 1998. *La reflexión sobre la inmortalidad en la obra de Unamuno*. s. 236

¹⁴⁴ Unamuno, Miguel. En la muerte de un hijo. In: Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 36

neplodnost. Jako příklad můžeme citovat slova biblické Ráchel, která prosí Jakuba „ *Dej mi děti. Pokud ne, pak zemřu!*¹⁴⁵“ Nebo můžeme citovat jednu z Unamunových povídek „*Dvě matky*“, kde se Ráchel ptá Juana: „ *Ty víš kde je peklo?*“ a Juan odpovídá „ *Říkají, že někde hluboko pod zemí.*“ Ráchel pak dodává. „ *Nebo přesně uprostřed ženského lůna, které je sterilní.*“¹⁴⁶

Z uvedených citací vyplývá, že utrpení matky vyvolané nemožností zachovat svou existenci a žít věčně právě prostřednictvím potomků, je mnohem větší než utrpení otce. Proto se Unamuno zamýšlí i nad způsobem, jak toto utrpení ženám zmírnit. Dochází k závěru, že vlastně není vůbec nutné, aby žena měla dítě vlastní, ale stačí si najít jiného blízkého člověka v rodině, ve kterém se otiskne a získá tak vztah pokračující i po fyzickém odchodu ze světa.¹⁴⁷ Potvrzení této skutečnosti nalezneme například v knize, která se jmenuje „Teta Tula“ (Tía Tula), ve které postava Manoli zdědí některé své vlastnosti a rysy po panenské tetičce Tule, nebo také v eseji „Cruce de caminos“, kde Unamuno popisuje střetnutí se dvou osamělých lidí na křižovatce, jenž procházejí utrpením rodičů, kteří přicházejí o své děti, a to i přesto, že se později dozvídáme, že trpí pro své neteře.¹⁴⁸

V knize „Teta Tula“ (Tía Tula) Unamuno dokonce povyšuje Tulu na roveň matky skutečné. Nejen, že sama Tula se cítí být skutečnou matkou svých synovců a neteří¹⁴⁹, ale vidí ji tak i jejich pokrevní otec Richard. Při

¹⁴⁵ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 184

¹⁴⁶ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 184

¹⁴⁷ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 37

¹⁴⁸ Navarro, Santiago, Juan. 1998. *La reflexión sobre la inmortalidad en la obra de Unamuno*. s. 236

¹⁴⁹ Unamuno, Miguel. 1969. *Tía Tula*. s. 78

jedné z hádek Richarda se sestrou Tuli, kdy se jí snaží přesvědčit, aby jej nenechávala samotného s dětmi, že nestačí mít otce, ale je třeba mít i matku, nakonec rezignuje a říká, že i když je opustí, tak děti o matku nepřijdou, protože budou mít Tulu.¹⁵⁰

Toto Tulino zvláštní mateřství označuje Luis Martinez Gómez za mateřství spirituální (*maternidad espiritual*)¹⁵¹. Tula se totiž sama ze své vlastní vůle rozhodne být svobodnou ženou, rozhodne se žít život počestný a panenský. Neznamená to, ale že by se vzdala možnosti přežití v potomcích. Naopak se rozhodne stát se matkou spirituální, takovou která bude stát po boku svých synovců a neteří, jakoby byla jejich skutečnou pokrevní matkou.¹⁵² Spirituální mateřství je spjata především s velkou láskou, kterou Tula k dětem chová, ale také s láskou, kterou Tula chová k jejich rodičům. Tula bezmezně miluje nejen svou sestru, ale i jejího manžela. Její láska k Richardovi není sexuálního rázu. Miluje jej spíše jako bratra, kterého, ale jak sama říká, vnímá i jako otce svých vlastních dětí.¹⁵³

Unamuno stejně tak jako většina lidí podléhá touze po přežití ve svých potomcích. Zároveň si ale uvědomuje, že paměť jednotlivců i celé rodiny je omezená. Při velkém štěstí bude setrávat v paměti a krvi čtyř či pěti generací. Nakonec ale bude zapomenut a jeho život skončí nadobro. Stejně tak jako skončil život jeho dávných předků, na které všichni zapomněli. Proto Unamuno tuto formu přežití odmítá a hledá dál.

¹⁵⁰ Unamuno, Miguel. 1969. *Tía Tula*. s. 51

¹⁵¹ Gómez Martínéz, Luis. 1987. *Philosophica al dilo de la historia*. s. 244

¹⁵² Unamuno, Miguel. 1969. *Tía Tula*. s. 78

¹⁵³ Unamuno, Miguel. 1969. *Tía Tula*. s. 78

6.2.2 Věčný život zajištěný slávou

O dosažení věčné existence prostřednictvím slávy hovoří Miguel de Unamuno především v souvislosti se slavným Donem Quijotem. Ten podle jeho názoru svým šílenstvím věčné slávy dosáhl.¹⁵⁴ Ať už lidé věřili, že vše, co vyprávěl, bylo pravdou, či věděli, že si vše vymyslel díky své nedozírné fantazii. V každém případě jeho existence v myslích a srdcích lidí přežívá dodnes. Přežití zajištěné slávou, nemusí být nutně spjato se jménem člověka jako takového. Člověk může v myslích ostatních přežívat i jako anonym.¹⁵⁵ Jako příklad Unamuno předkládá mnoho literárních děl, jejichž autor je neznámý, nebo vystupuje pod pseudonymem. To, že ve skutečnosti nevíme, o koho přesně se jedná, ještě neznamena, že v našich srdcích a myslích nežije věčně.¹⁵⁶

Lidé hledají nejrůznější způsoby, jak se proslavit. Touha po přežití je k tomu nutně dovádí. Unamuno dokonce v některých momentech hovoří o tom, že prakticky všechny velké skutky hodné zapamatování, jsou skutky, jejichž primární motivací je právě touha po slávě, a tudíž i touha po přežití. V tomto smyslu hovoří Unamuno i o Bohu, neboť se domnívá, že svět tvořil právě proto, aby si zajistil věčnou slávu.¹⁵⁷ Do jisté míry i Unamuno sám, jako autor, novinář a vlastenec, po takové slávě toužil. Ač nevědomě, lidé za slávou směřují a směřují za ní právě proto, aby dosáhli nejvyššího cíle jejich životů - Života věčného.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Navarro, Santiago, Juan. 1998. *La reflexión sobre la inmortalidad en la obra de Unamuno*. s. 238

¹⁵⁵ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 193

¹⁵⁶ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 39

¹⁵⁷ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 70

¹⁵⁸ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 45

Snaha o věčný život zajištěný slávou má na lidský život zásadní dopad. Vzbuzuje v nás totiž závist, žárlivost a nevraživost vůči druhým, kteří by nás svými heroickými skutky o slávu mohli připravit. Onu závist nachází Miguel de Unamuno i v Bibli, konkrétně v pasáži pojednávající o vraždě Ábela jeho bratrem Kainem. Kain svého bratra nezabil proto, aby se s ním nemusel dělit o dědictví po svých rodičích, ale proto, aby docílil nekonečné existence v Božské paměti.¹⁵⁹

Přesto přese všechno se Unamuno k této formě přežití příliš pozitivně nestaví. Je totiž jasné, že paměť národa i jednotlivců je omezená. Stejně tak jako v případě přežití v potomcích, tak i v tomto případě je přežití ve slávě částečně omezené. Lidé zapomínají na své prapředky, stejně tak jako lidé zapomínají na slavné historické, vědecké a intelektuální postavy. Doba zachování existence v paměti lidí záleží na činech oním člověkem vykonaných. Sláva je ale pomíjivá a vrtkavá.¹⁶⁰ Stejně uvažuje i Unamuno. Ten se totiž domnívá, že postupem času přicházejí noví a noví slavní lidé, kteří nutně nahrazují v omezené paměti národa jiné slavné lidi, jejichž sláva pomalu ale jistě pomíjí.¹⁶¹

Unamuno ale přece touží po existenci věčné. Po existenci, která by trvala až do skonání světa. A pokud budeme ještě specifičtější, Unamuno touží po existenci, která by trvala i po zaniknutí světa i se všemi lidmi, kteří jej obývají. Proto je pro Unamuna přežití ve slávě, chápáno jako prozatímní řešení, které zmírňuje utrpení lidí, vyvolávané v nich neutěšitelnou touhou žít věčně.¹⁶²

¹⁵⁹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s.73

¹⁶⁰ Navarro, Santiago, Juan. 1998. *La reflexión sobre la inmortalidad en la obra de Unamuno*. s. 238

¹⁶¹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s.72

¹⁶² Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 45

Dostáváme se tak k dalšímu důvodu, na jehož základě je pro Unamuna přežití ve slávě stejně nepřijatelné jako přežití v paměti rodové. Člověk jejich zajištěním totiž zmírňuje pocit utrpení, který je jakýmsi hnacím motorem kupředu k dosažení nesmrtelnosti skutečné.¹⁶³ Protože, jak později uvidíme (viz kapitola 7.2.2), je to právě ono utrpení, nebo jak Unamuno říká *zoufalství* (congoja), která je v cestě k Bohu a v cestě za skutečnou nesmrtelností, tím klíčovým.

6.2.3 Přežití v nekonečném

Martín Sarassa hovoří o Miguelovi de Unamuno jako o mysliteli, který se snažil ve své práci naleznout Boha v nekonečném.¹⁶⁴ Svým tvrzením vystihuje to, o co Unamunovi skutečně šlo, tedy o uspokojení touhy po přežití, čehož se snaží dosáhnout právě prostřednictvím nalézání Boha v nekonečnu. Unamuno měl žízeň po bytí (sed de ser), žízeň po tom být víc, pohlcoval jej hlad po Bohu (hambre de dios) a žízeň po nekonečné lásce a zvěčnění, chtěl být pořád, chtěl být Bohem.¹⁶⁵

Toto téma Unamuno reflektuje v díle „*Vida de Don Quijote y Sancho*“, které nám jak jsme mohli vidět výše, stejně dobře objasnilo i problematiku zbylých dvou forem přežití. Když se Don Quijote na poslední dny svého života opět proměňuje v Alonsa Quijana, poznamenává Unamuno, že se do světa dobrodružství Dona Quijota vydal poháněn slávou a šílenstvím, jenž bylo vyvolané neskutečnou touhou po věčném životě.¹⁶⁶ Toužil po jednom jediném, a to uvíznout v paměti lidí. Unamuno

¹⁶³ Turienzo, Fernades, F. 1966. Unamuno: *Ansia de dios y creación literaria*. s. 159

¹⁶⁴ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 193

¹⁶⁵ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s.59

¹⁶⁶ Turienzo, Fernades, F. 1966. Unamuno: *Ansia de dios y creación literaria*. s. 159

ale toto smýšlení chápal spíše jako pohanské (vycházejíc z Odysey). Navíc, jak jsem již vyslovila výše, zachování vlastní existence prostřednictvím slávy je dle Unamuna pomíjivé.

Stejně nakonec uvažuje i Don Quijote, který se na smrtelné posteli slávy zříká a zůstává před branami smrti sám se svou dobrotou.¹⁶⁷ Tu Unamuno popisuje jako jednu z Quijotových nejlepších vlastností. Ač byl šílený, nebo byl domýšlivý, vždy byl především dobrým člověkem. Tou dobrotou pak Unamuno myslí dobrotu přirozenou, dobrotu hluboce zakořeněnou v Quijotově duši. A právě v této dobrotě, které si byl Quijote dobře vědom, můžeme spatřit i zárodek touhy žít věčně. Protože dobrý člověk se svého života nikdy nechce vzdát. Cítí totiž, že jeho dobrota je něčím víc, něčím od Boha. Nevzdají se proto života, protože Bůh je bohem živých, ne mrtvých.¹⁶⁸

Unamuno si doslova vroucně přál, aby Quijotovo šílenství pohltilo celý španělský národ, proto aby i v něm vyvolal tu nekonečnou touhu nezemřít a žít věčně. Ono kolektivní šílenství pak nazýval *španělským kolektivním bláznovstvím* (*locura colectiva de España*)¹⁶⁹. Jedním z jeho úkolů se pak stává právě přesvědčit Španělsko, aby tomuto bláznovství po nesmrtelnosti podlehl, získalo tak zpět svou víru v Boha a nastoupilo cestu života věčného.

¹⁶⁷ Unamuno, Miguel, 1966. Vida de Don Quijote y Sancho. In: *Obras completas III.* s. 243.

¹⁶⁸ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios.* s. 45

¹⁶⁹ Unamuno Miguel. 1966. Vida de Don Quijote y Sancho. In: *Obras completas III.* s. 251

7 METAFYZICKÝ POCIT MIGUELA DE UNAMUNA

Základem smýšlení Miguela de Unamuno je skutečnost, kterou označujeme jako metafyzický pocit (*sentimiento metafísico*).¹⁷⁰ Tento metafyzický pocit bychom mohli popsat také jako touhu po přežití, jež se Unamuno, jak jsem ukázala v kapitole šest, snaží ukojit hned několika způsoby. Jak ale dojít k poznání té správné cesty, která nás dokáže dovést k uspokojení metafyzického pocitu, respektive která nám ukáže, jak žít věčně?

Unamuno představuje dvě možné cesty. První je cesta sentimentální, kterou rovněž můžeme označit za cestu srdce a druhou cestou je cesta rozumu a vědy. Každá z těchto cest je vždy spojena s určitou realitou ve světě. Cesta srdce evokuje prostý lid a venkova, zatímco cesta rozumu evokuje vědeckou společnost a intelektuální prostředí.¹⁷¹

Po nástupu na univerzitu Unamuno spadal spíše do druhé skupiny, spoléhající na rozum. Zatímco v období dospělosti se obrací ke skupině první, skupině která spoléhá na své vlastní srdce. Proto se také v případě Miguela de Unamuna setkáme spíše s kritikou druhé cesty, cesty rozumu. Unamuno vzhledem k této skutečnosti kritizuje nejen odindividualizované vědecké výzkumy¹⁷², ale obrací se také ke kritice katolicismu, jenž se po dlouhá léta snaží prokázat existenci Boha prostřednictvím racionálních důkazů.¹⁷³

¹⁷⁰ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 47

¹⁷¹ Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 49

¹⁷² Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 45

¹⁷³ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 76-77

7.1 Cesta k nalezení víry v Boha prostřednictvím rozumu

Když se Unamuno po skončení studií vrací do svého rodného Bilbaa, vrací se jako ateista a píše se rok 1884¹⁷⁴. Pak ale přichází několik zásadních bolestných okamžiků v jeho životě a začíná zpytovat své svědomí, které jej přivádí zpět k jeho víře. Ta však již není tak bezmezná, jak tomu bylo v jeho mládí.

Kde se ale najednou mezi námi objevil onen rozum zbavující nás víry? Podle Miguela de Unamuno je strůjcem takového rozumu Pascal.¹⁷⁵ Ten z rozumu ve filozofii učinil rozum, který vytváří umělého Boha, Boha, kterého Unamuno označuje za pouhou Ideu¹⁷⁶, Boha který se zásadně liší od toho Abrahamova, Izákova a Jakubova.¹⁷⁷ Pascal dle jeho názoru zcela zanevřel na lidskou duši, která ve svém neklidu hledá skutečného Boha, Boha uvnitř sebe sama, takového Boha, o kterém hovořil Ježíš. Pascalův rozum takového Boha nezná a ani ho znát nemůže. Jediné, co je schopen lidský rozum odhalit, je Bůh abstraktní, chladný a prázdný. Lidský rozum, ten rozum, který přijímají filozofové jako Hegel, je rozumem uvězněným ve spletnosti abstrakcí, ze kterých plynou bezobsažné systémy a důkazy Boží existence. „ *Lidský rozum vede k absolutnímu fenomenismu a nihilismu*“¹⁷⁸ Onu prázdnotu, ke které vede Hegelův a Pascalův rozum, odhaluje Unamuno prostřednictvím svého srdce. Jeho srdce bylo tím, které mu napovědělo, že takový rozum musí navždy odmítnout. Vracíme se tak opět ke kritice Hegela, který jak jsme si ukázali v předchozích kapitolách, byl jedním z faktorů, jež vedly ke zřeknutí se víry Miguela de Unamuno.

¹⁷⁴ Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 55

¹⁷⁵ Baker, Armand, F. 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 529

¹⁷⁶ Unamuno, Miguel, 1966. *Diario Íntimo*. In: *Obras completas VIII*. s. 822

¹⁷⁷ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 125

¹⁷⁸ Miguel, 1966. *Diario Íntimo*. In: *Obras completas VIII*. s. 795

Unamuno ale nebyl jediným, který zásadně kritizoval Hegelův rozum. Stejnou kritiku na jeho bedra snesl i Søren Kierkegaard, kterého Unamuno ve svých pracích poměrně hojně cituje a dokonce o něm hovoří jako o svém intelektuálním bratrovi.¹⁷⁹ Kierkegaard kritizoval především neschopnost rozumu pochopit něco tak zásadního jako touhu člověka po splynutí s Bohem.¹⁸⁰ Rozum se může pokusit o definování Božské existence, dokonce se může pokusit najít racionální důkazy jeho existence, ale nikdy nebude schopen pochopit, proč člověk o Boha tolik usiluje. Navíc pro Hegela je pravdivé jen to, co je racionální a naopak, jen to, co je racionální, může být pravdivé. Hegelův rozum pak dle interpretace Kierkegaarda označuje samotnou touhu po Bohu za nepravdivou, neboť ji nedokáže objasnit.¹⁸¹

Stejně k problematice rozumu přistupuje také Unamuno. Sám sebe proto odsuzuje za to, že se v minulosti nechal rozumem zmást a zřekl se své víry.¹⁸² Cítí se vinen pro svou mladistvou touhu po rozumu, neboť si uvědomuje, že rozum před otázkou lidské existence a existence Boha selhává. Rozum nejen, že není schopný vysvětlit víru v Boha, ale selhává i v okamžiku, kdy se snaží obhájit sebe sama a svou existenci. „ *Snažil jsem se najít Boha prostřednictvím rozumu, ale neuvědomil jsem si, že ho tím vlastně zabíjím a dělám z něj pouhou ideu.*“¹⁸³ Ideu, kterou Unamuno považuje za nejhorší možnou formu představ o Bohu. Lidský rozum člověka vede pouze k jednomu jedinému, tedy k odtržení se od všech věcí, které nelze prokázat, a tak dochází Unamuno k závěru, že rozum

¹⁷⁹Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s.126

¹⁸⁰Unamuno, Miguel. 2010. *San Manuel Bueno Mártir*. s. 65

¹⁸¹Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 127.

¹⁸²Unamuno, Miguel, 1986. Intelectualidad y espiritualidad. In: *Obras selectas*. s. 193-194

¹⁸³Unamuno, Miguel. 1966. *Diario Íntimo*. In: *Obras completas VIII*. s. 822.

nás tímto způsobem odtrhává i od samotného života, neboť i ten a jeho původ nejsou racionálně potvrditelné.¹⁸⁴

Stejným způsobem Unamuno odmítá i jakékoli racionální důkazy Boží existence, což řadu autorů vedlo k přesvědčení, že Unamuno v Boha skutečně nevěřil. Tato domněnka, je ale poněkud nepřesná. Unamuno sice odmítá racionální důkazy Boží existence, které spojuje především se snažením filozofie náboženství, ale nikdy jasně neodmítl víru v Boha jako takovou.¹⁸⁵ Je pravda, že je několik momentů, při kterých Unamuno hovoří o možném zřeknutí se víry. Představím čtyři z nich, abych zjistila, jakou váhu jim mám přiřknout.

7.1.1 Problém zřeknutí se víry

Tyto momenty můžeme nalézt především v dochovaných člancích a korespondenci, kterou Unamuno během celého svého života, se svými přáteli a intelektuálními kolegy poměrně hojně rozvíjel. Já představím pouze čtyři z nich.

V dopise Luisovi de Zuelettovi, který Unamuno píše v roce 1909, říká: „*Chovám se slušně vůči těm, kteří nevěří, že existuje Bůh a že jsme nesmrtelní. Já sám o tom nejsem pevně přesvědčen, ale hnusí se mi ti, kteří se nás o tom snaží přesvědčit.*“¹⁸⁶

¹⁸⁴ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 128

¹⁸⁵ Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. s. 153

¹⁸⁶ Baker, Armand, F. 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 527

V druhém dopise Perdu Jimenezovi z roku 1911 Unamuno píše: „*Že nevěřím, že existuje Bůh? Může být. Nikdo nikdy racionálně neprokázal jeho existenci. Ale že se říká, že bez něj není možný ani život samotný. Ne, to nikdy nepřipustím. Nevěřit v Boha, je respektovatelné (ani já sám nevím do jaké míry věřím v jeho existenci), ale nikdy nepřipustím, že není život sám.*“¹⁸⁷

Třetí vyslovení Unamunových pochyb nalézáme v článku z roku 1914 „*La honda inquietud única*“, kde píše: „*Říkám a budu to stále opakovat, že ačkoliv nejsem přesvědčený, že mé osobní vědomí a individualita budou existovat i po smrti mé fyzické schránky, nikdy nepřipustím, že to tak zcela jistě bude, ani se mi nezdá správné, aby tak činili druzí.*“¹⁸⁸

A nakonec v „*Confesión de culpa*“ napsané v roce 1917 Unamuno opakuje: „*Ti kteří znají mé dílo Tragický pocit života v lidech a národech vědí velice dobře jak přemýšlím a jak cítím. Sice nejsem racionálně přesvědčený o existenci Boha, vědomí vesmíru a o nesmrtelnosti lidské duše, ale ani tak nemohu připustit, že bych byl učitelem ateismu.*“¹⁸⁹

Jak vidíme ve všech čtyřech případech, Unamuno vyjadřuje spíše nejistotu, než svou nevíru. Nejistotu zaměřuje především k myšlence racionálních důkazů, o čemž nás přesvědčuje i skutečnost, že ve všech čtyřech vyznáních opakuje, že není racionálně přesvědčeným věřícím. Zároveň ale ani v jednom z nich jasně svůj ateismus nepotvrzuje. Jak

¹⁸⁷ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 527

¹⁸⁸ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 527

¹⁸⁹ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 528

poznává Adolfo P. Carpio, Unamuno vším výše představeným chce spíše říci, že postrádá silnější míru víry, kterou by získal právě přijetím nějakého racionálního důkazu, ale protože žádný takový, pro něj přijatelný, neexistuje, je otevřený pochybování. Unamuno tak sice není silně přesvědčeným věřícím, ale jeho pocity a emoce jej k víře vedou.¹⁹⁰

Unamuno o vztahu víry a rozumu hovoří také v knize „Svatý Manuel dobrotivý“ (San Manuel Bueno Martir), ve které vystupuje jako jedna z hlavních postav kněz Manuel, který svou víru ztratil, ale nechce tuto skutečnost před ostatními odhalit.¹⁹¹ V této knize hovoří Unamuno o jakémsi nekonečném provázání víry a rozumu. Dokonce tvrdí, že víra je na rozumu doslova závislá. Což je paradoxní, neboť je s ním i v odvěkém sporu. Onu závislost a spor, ale Unamuno vnímá pozitivně, neboť v tomto sporu se vyjevuje tragičnost lidského života, která nás přivádí ke snaze najít Boha, jež by nám zaručil věčnou existenci.¹⁹²

Poznatek o intenzitě Unamunova náboženského přesvědčení, který z výše uvedených citací vyplývá, je zcela jistě zajímavý, přesto nám citace otvírají bránu i ke konstatování jiného. Tedy, že Unamuno se ani v jednom z momentů proti víře nevyslovuje, ba naopak opovrhne tím, který by tak učinil. A to je asi tím nejpřesvědčivějším důkazem skutečnosti, že Miguel de Unamuno skutečně ateistou nebyl.

¹⁹⁰ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 528

¹⁹¹ Unamuno, Miguel. 2010. *San Manuel Bueno Mártir*. s. 64

¹⁹² Unamuno, Miguel. 2010. *San Manuel Bueno Mártir*. s. 59

7.2 Hledání nové formy poznání – poznání iracionální

Unamuno ve své práci dochází k odmítnutí rozumu jako nástroje, který nás může přiblížit víře.¹⁹³ Dokonce rozum označuje jako jednu z příčin ztráty jeho víry, ale i víry ostatních. Jak se tedy můžeme ptát po bohu, když odmítáme rozum?

Unamuno tento problém řeší jednoduše. Hned několikrát ve svých knihách hovoří o možnosti existence neracionálního vědomí (*conciencia iracional*), které spojuje se srdcem, na rozdíl od vědomí racionálního, které je spjato s rozumem. Poznatky o okolním světě a o Bohu, pak můžeme získávat prostřednictvím obojího, avšak ty získané prostřednictvím srdce jsou ty, které v životě člověka mají mít největší váhu.¹⁹⁴

Unamuno cítí, že je to právě rozum, který nás vede k přesvědčení o smrtelnosti lidského vědomí, respektive je to rozum, který jeho nesmrtelnost popírá.¹⁹⁵ Proto se Unamuno, který srdcem cítí, že jeho trvání na světě bude věčné, domnívá, že rozum nám v tomto smyslu představuje pouze poloviční pravdu.

7.2.1 Cesta k nalezení Boha

Člověk, který okusil zkušenost Boha, již nepotřebuje žádné další racionální důkazy pro ujištění o jeho existenci. Dokonce dochází až tak daleko, že tvrdí, že pro takového člověka žádné racionální důkazy, byť

¹⁹³ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 528

¹⁹⁴ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 528

¹⁹⁵ Unamuno, Miguel. 2010. *San Manuel Bueno Mártir*. s.65

sebe relevantnější, nemohou dokázat jeho neexistenci. „ *Ten, který okusí zkušenost Boží, nepotřebuje žádné další důkazy, a logika se mu v tomto smyslu stává nadbytečnou, protože není potřeba racionálně prověřit existenci něčeho, co můžeme okusit okamžitě v našich srdcích.*“¹⁹⁶

Když Unamuno hovoří o Božské zkušenosti, v dopise Ilundáinovi, je jasné, že nehovoří o teoretických tvrzeních, nýbrž o tom co prožil osobně. „ *Věřím, že vesmír je konečný, věřím, že to spirituální a etické je konečné. Zároveň ale tvrdím, že nepotřebuji žádné logické argumenty, které by mi prokázaly existenci Boha, neboť jediné k čemu mě tyto argumenty přivedou, je idea Boha, kterou vnímám jako prázdnou, ale toho pravého mi neukážou. Je tu ale přeci jen něco v co věřím, a to je osobní zkušenost, to je ten klíč, ta cesta, na jejímž konci je Bůh. Cítím ho v sobě samém, cítím, jak ve mně žije, jak ve mně koná. Zůstanu proto se svým Bohem a poprosím ho, aby se ukázal i těm ostatním*“¹⁹⁷

Poté nám Unamuno ukazuje, jak nalézá svého Boha: „ *Zatímco bloudím v ulicích spolu se svým rozumem a hledám Boha, zjišťuji, že to, co hledám, není pravý Bůh, ale pouze jeho idea, ale ponořím-li se do své skepse vůči racionalitě a oddám-li se pocitu úzkosti, který cítím, zjistím, že mi něco chybí, a tím něco myslím Boha, toho skutečného Boha, který se skutečným stává právě díky tomuto pocitu prázdnoty.*“¹⁹⁸

Touto citací Unamuno nedokazuje pouze existenci pravého Boha, kterého odhaluje ve vlastním srdci, ale zároveň dokazuje, že jedinou

¹⁹⁶ Unamuno, M., Zuleta, L. 1972. Cartas. In: Baker, Armand, F. 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 528

¹⁹⁷ Baker, Armand, F. 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 528

¹⁹⁸ Baker, Armand, F. 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 528

cestou k jeho pravému poznání je cesta utrpení a agónie, díky které pocítí onu prázdnotu, ve které se Bůh zjeví.

7.2.2 Cesta nalezení Boha prostřednictvím principu „zoufalství“

Zhruba od období náboženské krize, kterou Unamuno prochází od svých 16 let až do roku 1897, kdy slaví 26. narozeniny, hovoří o hlubokém utrpení, jenž spojuje s neschopností proniknout za hranice materiálního světa a zakusení světa skutečného, ve kterém se nachází Bůh. Tento pocit utrpení Unamuno označuje pojmem *zoufalství* (congoja). *Zoufalství*, jak se pokusím ukázat, ale Unamuno nevnímá jako něco čistě negativního, ba naopak hovoří o jeho pozitivním dopadu na život člověka.¹⁹⁹

Zoufalství do našich životů vstupuje v okamžiku, kdy se naše existence střetává tváří v tvář s nicotou. Nicotou, které se žádný člověk, vědomý si vlastní existence, nemá šanci vyhnout. Totiž spolu s uvědoměním si skutečnosti, že žiji, dýchám, a vytvářím si vztahy s lidmi kolem sebe, si zákonitě uvědomuji i realitu vlastní konečnosti, nicoty, jež přichází v okamžiku nejtěžším, v okamžiku smrti.

Později Unamuno definuje *zoufalství* jako vnitřní nepokoj, který ale vytváří skutečný vztah s Bohem.²⁰⁰ Princip *zoufalství* se objevuje ve všech pracích Miguela de Unamuna, jež hovoří o Bohu. Poprvé se s ní setkáváme v „Diario Íntimo“, kde Unamuno hovoří o svém strachu ze

¹⁹⁹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s.216

²⁰⁰ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s.216

smrti. O strach jež sužuje jeho mysl a vyvolává v něm pocit utrpení, který ale zároveň Unamunovi napovídá, že by Boha mohl objevit ve svém vlastním bytí.²⁰¹

V „Životě Dona Quijota“ poznamenává, že strach ze smrti nás nejen vede k pocítění Božské přítomnosti, ale zároveň v nás probouzí dosud nepoznané smysly vedoucí k posunutí naší existence do hlubší reality. V životě Miguela de Unamuna, jak píše v „Tragickém pocitu života“, bylo hned několik momentů *zoufalství*, které plynuly z uvědomění si vlastní smrtelnosti. Ponořen v tomto *zoufalství* si ale uvědomil pravou podstatu věcí. Princip *zoufalství* jej přivedl k procitnutí v pravdě. *Zoufalství* ale nespočívá v racionálním zdůvodnění podstaty věcí. Spočívá v jejím hledání hluboko v našem srdci. Proto Unamuno tak oslavuje *zoufalství*, protože je to ono, které mu ukáže cestu k Bohu.²⁰²

Zoufalství samozřejmě není jedinou podmínkou nahlédnutí Božské existence. Unamuno předkládá i druhou podmínku, kterou je zřeknutí se materiálních statků.²⁰³ On sám nikdy nebyl člověkem toužícím po materiálních věcech, a to i přesto, že pocházel ze zámožné rodiny baskického obchodníka²⁰⁴. Byl zvyklý na asketický způsob života, plný odříkání a osobní disciplíny. Nyní nabádá i nás, abychom se k němu připojili a zakusili život založený na vyšších principech, než jsou ty materiální. Jedině tak se dostaneme blíže k Bohu a začneme o něm přemýšlet jako o skutečnosti, ve které žijeme, hýbeme se a ve které přebývá naše bytí.

²⁰¹ Turienzo, Fernades, F. 1966. Unamuno: Ansia de dios y creación literaria. 170

²⁰² Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s.215

²⁰³ Turienzo, Fernades, F. 1966. Unamuno: Ansia de dios y creación literaria. s. 171

²⁰⁴ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 161

To je jediná cesta, která nás přiměje zbavit se sobeckých obav a racionálního pohledu na svět. Oním zřeknutím se okusíme světlo pravého bytí, ve kterém se projeví naše bytí ve své celistvosti, jako součást vyššího celku.²⁰⁵ Unamuno v tomto smyslu hovoří o člověku jako o nemocném zvířeti, nebo přesněji řečeno hovoří o člověku jako o bytosti ze své podstaty nedokonalé. Paradoxně, ale tato nemoc je tím, co nás nakonec dovede k uzdravení, protože právě nedokonalost, či nemoc jak říká Unamuno, nás dostává do vnitřního konfliktu, jehož prostřednictvím dosáhneme čistšího stavu bytí. Nemoc je pramenem veškerého zdraví. Z hlubin *zoufalství*, ve kterém získáváme pocit smrtelnosti, se dostáváme do nebe. Ona nemoc nás přivádí k novému způsobu života, života spirituálního, bolestného. Díky němuž zakusíme sladký pocit života. Princip *zoufalství* nám přináší útěchu.²⁰⁶

Jak jsem ukázala výše, Unamuno objevuje negativní aspekt rozumu a přiklání se k jiné formě vědění, k formě iracionální, která jej postupně přivádí k Bohu. Člověk podle Unamuna může zakusit Boha jedině na jakési individuální úrovni, a jedině pokud se k němu přibližuje skrze lásku. *Zoufalství* je pak tím nástrojem, který nás nechá nahlédnout Boha a Bůh v nás pak vyvolá lásku v něj.²⁰⁷

7.3 Poznání Boha prostřednictvím lásky

O síle lásky, jako o nástroji k objevení Boha, hovoří Unamuno v řadě svých prací. Podle jeho názoru je právě láska tou jedinou, která je

²⁰⁵ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 161

²⁰⁶ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 219

²⁰⁷ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 219

schopna prokázat Božskou existenci. Své přesvědčení podrobněji rozvádí v „Tragickém pocitu života v lidech a národech“ (*Del sentimiento trágico de la vida*), kde hovoří o svém intenzivním pocitu, že víra začíná láskou.²⁰⁸ Vystupuje tak proti těm, kteří tvrdí, že je základem naší víry racionální uvažování.

Dle jeho názoru totiž nelze nejprve v Boha uvěřit na základě racionálních důkazů, které nám po staletí předkládá církev a řada světových myslitelů, ale v Boha uvěříme jedině tak, že k němu zaplaneme nehynoucí láskou. Unamuno se domnívá, že není možné Boha nejprve poznat a až pak uvěřit. Láska musí přijít jako první.²⁰⁹ Je nutné začít právě u lásky, musíme po Bohu toužit, být hladoví po jeho existenci a pak teprve jej poznat. Poznání Boha pramení z lásky, a ta v sobě nic racionálního nemá.²¹⁰

Láska, o které Unamuno hovoří, je láskou duchovní (*amor espiritual*)²¹¹. Jejím předchůdcem je láska sexuální (*amor sexual*), láska která je primitivní, tělesná, je to láska kterou pociťují celým svým tělem vůči druhému člověku, je to láska, která je podmínkou pro lidskou existenci, neboť kdyby nebylo lásky sexuální, nebylo by dětí a lidstvo by zaniklo. Zároveň nám ale tato láska způsobuje značné utrpení, utrpení, které je počátkem *zoufalství* způsobeného vědomím si vlastní konečnosti.²¹²

²⁰⁸ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 219

²⁰⁹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 153

²¹⁰ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 393

²¹¹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 151

²¹² Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 151

Lásku Unamuno srovnává se soucitem, jež pociťujeme vůči druhému člověku, a proto se domnívá, že vše, co milujeme je jistým způsobem personifikované. Když se totiž zamyslíme, proč vůči druhým lidem cítíme soucit, dojdeme k závěru, že je to proto, že se vždy vcítíme do situace druhého a stáhneme jeho utrpení jakoby sami na sebe.²¹³ Představujeme si, jak bychom se cítili v jeho situaci, jak bychom reagovali a jednali, přesněji řečeno personifikujeme sebe sami do onoho konfliktu.

Utrpení je vždy způsobeno lidskou omezeností. Lidskou neschopností určité věci pochopit a najít pro ně správné řešení. Toto utrpení a naše neschopnost se mu postavit, nás nutí vidět univerzální vědomí, jako to podobné nám samotným. Univerzální vědomí kvůli utrpení vnímáme jako vědomí vlastní, a to nás vede k přesvědčení, že oním univerzálním vědomím je Bůh sám.²¹⁴

Pokud je láska skutečně velká, živá, silná a všeobsáhlá, zjišťujeme, že to, co milujeme, musí být jistým způsobem univerzální. A jak jsem ukázala výše, to univerzální chápeme prostřednictvím personifikace a ta nás vede k přesvědčení, že univerzální vědomí, ke kterému se obracíme nejhlubším možným citem, je vědomí podobné našemu vlastnímu. Vědomí trpící, cítící a milující. A ono láskou nově objevené univerzální vědomí, je tím, co nazýváme Bůh.²¹⁵

Někdo by mohl namítnout, že kolem sebe vidí mnoho lidí, o kterých je pevně přesvědčený, že vědomí nemají. Na to Unamuno namítá, že ať

²¹³ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 153

²¹⁴ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 394

²¹⁵ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 394

se to zdá neuvěřitelné, všechny bytosti mají přinejmenším základní formu vědomí.²¹⁶ V určitých okamžicích toto tvrzení vede do extrému a hovoří o tom, že vědomí mají i zvířata, rostliny a kameny. Na základě jeho výroků o přítomnosti vědomí ve všech věcech a o vědomí vesmíru, respektive o vědomí univerzálním, nás vede k otázce, zda Unamuno nepodléhá jisté formě panteismu. Tato otázka si zasluhuje hlubší zamyšlení, a budeme se jí zabývat v následující kapitole (viz 8.2), přesto ale mohu naznačit, že Unamuno sice nepřijímá Spinozův radikální panteismus, ve kterém je Bůh pevně spojený s vesmírem, ale vytváří specifickou formu panteismu, vycházející z krausistů.

Zatímco rozum nám o Božské existenci nemůže říct zhola nic, láska je síla, která nás k víře skutečně přivádí a potažmo nás přivádí také k existenci Boha samotného. Unamuno je o tomto pevně přesvědčen, což nám dokazuje, když říká, že v jeho existenci věří stejně jako v existenci svého nejbližšího přítele.²¹⁷ „*Věřím v Boha stejně tak, jako věřím v mé přátele, cítím jeho lásku, stejně tak jako jeho neviditelnou ruku, která mě vede a popostrkuje mě k tomu, abych získal intimní zkušenost univerzální mysli, která mi ukazuje můj vlastní osud.*“²¹⁸

Poté Unamuno předkládá obsáhlý popis vlastní zkušenosti s Bohem, tak jak ji okusil na čistě osobní úrovni. A znovu opakuje, že to bylo v okamžiku největšího utrpení. „*Již několikrát jsem ve svém životě cítil tlak, který mě tlačil k překonání propasti mé duše, a znovu a znovu jsem v této chvíli cítil tlak vědomé síly, která mě tlačila kupředu, byla to síla milující a svrchovaná. Této síle se musíme na cestě k Bohu poddat.*“

²¹⁶ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 531

²¹⁷ Baker, Armand, F, 1990. *La religión y el problema de incertidumbre*. s. 532

²¹⁸ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 207

*Jeden cítí, že vesmír na něj volá a navádí jej stejně tak, jako to dělá člověk jinému člověku, ale dělá to v jeho povědomí. Volá na něj hlas beze slov. Asi tak nějak si představuji, že má vesmír vědomí, stejně tak jako jej mám já. Přesvědčení o tom, že to povědomí má, jsem získal na základě toho, jak mě lidsky vede, a cítím, že to není něco, co není hmatatelné, ale cítím, jakoby to bylo něco lidského, co je ve mě.*²¹⁹

Tím chce Unamuno říct, že Bůh není limitovaný na člověka, nebo na vědomí jediného individua. Onou individualitou jej pouze poznává, ale Bůh je předně vědomím nadlidským, vědomím, jež v sobě vstřebává celý svět. Všechna lidská pokolení, a to jak ta minulá, tak ta současná i budoucí. Bůh je vědomím kolektivním, je vědomím všech. Je vědomím totálním, nekonečným, je vědomím všech lidí. Ono Božské se nachází ve všem a my jej cítíme v nás samých jako naši personalizovanou formu.²²⁰

To v nás může vzbudit obavy ze ztráty individuality našeho vědomí. Obavu z pohlcení osobního vědomí návratem k jeho zdroji, jímž je absolutní Božské vědomí. Jak ale Unamuno říká, my všichni pocházíme z vědomí kolektivního, které vědomí individuální pouze zastřešuje a navádí. Nejde zde tedy o ztrátu jedinečnosti, ale o uspokojení vlastní potřeby nekonečna.²²¹

²¹⁹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 207

²²⁰ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. 395

²²¹ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. 395

8 PANTEISMUS A MIGUEL DE UNAMUNA

Další velice diskutovanou otázkou, vzhledem k víře Miguela de Unamuna je otázka panteismu. Respektive mnoho kritiků se snaží zjistit, zda Unamunova koncepce je panteistická a zda on sám je panteistou. Kontroverze, které toto téma vzbuzuje jsou podle mého názoru výsledkem hned několika momentů. Jednak Unamuno v určité době propadá četbě několika panteisticky značně vyhraněných autorů a jednak se k otázce panteismu poměrně hojně vyjadřuje v řadě svých prací.

Unamuno sám o sobě ale jako o panteistovi nikdy nehovoří, dokonce nám i předkládá důkazy na jejichž základě bychom o jeho non-panteistické (non-panteísmo) orientaci neměli pochybovat ani my, a to hned z několika důvodů. Zaprvé pevně odmítá racionální přiblížení se Bohu, a to je podle jeho názoru to, co panteismus dělá.²²² Zadruhé není schopen přijmout ztrátu osobní identity, která vyplývá ze spojení Boha s vesmírem.²²³ Oba tyto argumenty představuje v knize *Diario Íntimo*, kterou píše v období své náboženské krize v roce 1897, a ve které se rovněž vyznává i z jakéhosi okouzlení panteistickou ideou.²²⁴ Přesněji řečeno Unamuno i přes odmítnutí panteismu jako takového, zažívá ve svém životě i období, kdy se prostřednictvím kritiky španělského katolicismu obrací k hledání jiných, nepoznaných forem evropského myšlení, včetně panteismu Büchnera²²⁵, Haeckela²²⁶ a Spinozy, a na

²²² Unamuno, Miguel, 2010. *San Manuel Bueno Martir*. s. 70

²²³ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 825

²²⁴ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 825

²²⁵ Ludwig Büchner byl německý přírodovědec a filozof, zastánce fyzikalistického materialismu; za základní princip považoval soběstačnou látku a ostatní entity chápal redukovane jako různorodé projevy její síly. Jeho filozofie měla ve své době značný ohlas. Gonzales, Francisco, Alvarez. 1954. *Historia de la filosofia*. s. 703

²²⁶ Ernst Haeckel byl německý materialistický filozof a přírodovědec, zastánce darwinismu. Svou filozofii charakterizoval jako monismus, protože veškerou skutečnost považoval za projev jediné substance – energie, jejíž evoluční pohyb je univerzálním principem nejen v materiální, ale i duchovní oblasti. Gonzales, Francisco, Alvarez. 1954. *Historia de la filosofia*. s. 705

jistou dobu, jak sám přiznává, je ideou panteismu silně přitahován. „*Přihodila se mi satanská myšlenka, a to že pokud budu pokračovat v této cestě, tak i já si budu přát ztratit Boha, a zničit se zničujícím panteismem*“²²⁷

Přesto mu ale v čisté formě, kterou představují právě tito tři autoři, nikdy nepodlehl. Unamuno by se totiž nikdy nedokázal smířit s tím, že přijmutím panteistické koncepce přijde o svého Boha, který prokázaný racionální cestou podle jeho názoru a přesvědčení ztrácí svůj význam a stává se jen prázdnou ideou, která je vytržena z naše osobního bytí²²⁸.

Stejnou myšlenku Unamuno potvrzuje i o 16 let později, když sepisuje svou asi nejproslulejší knihu „Tragický pocit života v lidech a národech“. V té opakuje své přesvědčení, že panteismus vede k racionální definici všeho Božského a zatracuje tak jakoukoli individualitu. Bůh totiž podle jeho názoru může být zažit pouze na osobní bázi v momentě spirituálního utrpení. Jeho bytí nemůže být nikdy definováno, ani jej nemůže pojmout našim racionálním uvažováním. Atributy živého Boha, otce Krista, jsou odvozeny z jeho zjevení a z vědomí každého křesťana, a ne z metafyzického zdůvodňování, vedoucího k prázdnému bohu, k bohu racionálnímu, nebo panteistickému, a nejpřesněji řečeno k bohu ateistovi.²²⁹

²²⁷ Unamuno, Miguel. 1966. *Diario Íntimo*. In: *Obras completas VIII*. s. 822

²²⁸ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 825

²²⁹ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 825

A právě koncepcí živého Boha, Boha, ke kterému se můžeme obrátit na personální úrovni, je tou koncepcí, která je pro Unamuna tak typická. Nejen že Unamuno zaměřuje svou pozornost na živého člověka, jak on říká na „člověka z masa a kostí“, ale zaměřuje svou pozornost i na živého Boha, který je živým právě proto, že jej objevujeme v nitru člověka z masa a kostí.²³⁰ Jen a pouze takový Bůh je tím, který dokáže uspokojit jeho přání nesmrtelnosti. Proto i přes své počáteční okouzlení odmítá panteismus Büchnera, Haeckela a především Spinozy, neboť jeho panteismus je panteismem logickým²³¹.

Unamuno především nesouhlasí se Spinozovým tvrzením, že v okamžiku, kdy zemřeme, tak se naše duše navrací zpět k Bohu, který ji propouští na zem v okamžiku našeho zrození. Tato představa předně z naší duše, u které Unamuno tak lpí na její individualitě, vytváří jakousi součást něčeho neurčitého a kolektivního, a zadruhé představa jakéhosi návratu není schopná utišit bolest, kterou přináší uvědomění si vlastní smrtelnosti²³².

Říci, že vše je Bůh, a že v okamžiku, kdy zemřeme se navracíme k Bohu, nebo lépe řečeno stále pokračujeme v něm samotném, není dostatečným utěšením našeho utrpení z konečnosti. A jestliže to tak je, pak je naše duše značně nestálá. V našem nitru pociťujeme že Bůh je bohem osobním, je Bohem našeho vědomí, a především je Bohem který garantuje naši nesmrtelnost. To ale panteistický Bůh nedělá. Proto Unamuno nepovažuje panteismus za nic jiného než skrytý ateismus.²³³

²³⁰ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 153

²³¹ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 106

²³² Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 105

²³³ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 153

Pokud by tomu tak bylo, tak proč bychom se v životě měli o něco snažit, proč bychom trpěli a hledali cestu k Bohu, když bychom byli stále jeho součástí. Utrpení, které dnes a denně pociťujeme v hloubi naší duše, musí mít svůj důvod. Pokud bychom byli součástí Boha, pak bychom žádné takové utrpení nepociťovali, ale my jej cítíme.²³⁴

Navzdory tomu, že Unamuno pevně odmítá racionální panteismus, zůstává otevřený myšlence neracionálního splynutí s Bohem. Například v „Diario Íntimo“ říká, že to byli Atéňané, kterým svatý Pavel jako prvním řekl, že žijeme v Bohu, hýbeme se v Bohu a jsme v Bohu. Nejen přijutím tohoto tvrzení prokazuje přijetí panteismu, ale zároveň uznává přítomnost panteismu v Bibli samotné²³⁵. Toto zmatení ale dále objasňuje v „Tragickém pocitu života v lidech a národech“, kde říká, že sice není ochoten přijmout panteistický názor, že vše a každá věc je Bůh, ale může souhlasit s tím, že vše je Božské²³⁶

Unamuno tímto způsobem naznačuje jistý druh panteistické vize, která v zásadě neshoduje s panteismem Spinozy, ale která v sobě onen nádech panteismu přeci jen má. Jedná se o panteismus Unamunem Unamunovi značně přizpůsobený.

Jaký je tedy panteismus Miguela de Unamuna? Julián Marías je pevně přesvědčený, že Unamuno odmítá veškerý panteismus.²³⁷ Jeho

²³⁴ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 106

²³⁵ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 825

²³⁶ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 825

²³⁷ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 170

tvrzení je podloženo hned několika Unamunovými výroky o jeho nesouhlasu s panteismem. Ať už je to výrok o panteismu jako o převlečeném ateismu, nebo výrok o panteismu jako doktríně zbavující člověka vlastní individuality, té individuality, která by nás právě k bohu měla dovést.²³⁸ S jeho názorem nemohu tak úplně souhlasit. Unamuno, ač na jednu stranu dle svých slov anti-panteista, zachovává ve své koncepci Boha přeci jen něco, co k panteismu nemá daleko, tedy koncepci světa jako něčeho co přebývá v bohu. Miguel de Oromí o této formě hovoří jako o spirituálním panteismu, nebo přesněji řečeno o panteismu citovém a mystickém.²³⁹ Navíc jej srovnává s tím Krausem, který se ve Španělsku v průběhu 19. století stává značně populárním. Kraus a Unamuno totiž podle Oromího docházejí ke stejným závěrům, tedy že Bůh je imanentní a transcendentní.²⁴⁰

Než se ale zaměříme čistě na panteismus Miguela de Unamuna, obrátím pozornost i k panteismu již zmíněných krausistů.

8.1 Panteismus krausistů

Panteismus španělských krausistů vychází z koncepce Karla Christiana Fredericka Krause²⁴¹, který stejně tak jako řada dalších německých filozofů 19. století, ve svých koncepcích zachovává silný, logický panteismus. Krausův panteismus, se ale v něčem lišil, a to v

²³⁸ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 170

²³⁹ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 826

²⁴⁰ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. 276

²⁴¹ Karl Christian Frederick Kraus se narodil v roce 1781 a zemřel v 1832. Během svých studií se potkává s Fichtem a Schellingem, později se přidává k Hegelovi. Rozvíjel myšlenku panteismu. Bůh je dle něj přítomen v přírodě, ve věcech, v duchu, a všechny tyto věci přesahuje. Svou filozofii značně ovlivněnou Kantem definuje jako vědu o poznání Boha nebo bytí. Cabrales, José, Manuel, 2010. *La época: España entre los siglos XIX y XX*. In: Unamuno, Miguel, 2010. *San Manuel Bueno, mártir*. s. 12

větším důrazem na transcendenci Boha.²⁴² Krausovu koncepci přináší do Španělska Julián Sanz del Río, a ta se stává velice rychle velmi populární mezi celou řadou španělských intelektuálů a později se stává dokonce i neoficiální filozofií Institutu svobodného vzdělávání, založeném Fredericem Ginerem de los Ríos²⁴³

Koncepce krausistů byla vždy především náboženskou filozofií, jejímž účelem bylo vytvořit stav univerzální harmonie všech věcí v Bohu. Bůh je totiž krausisty definován jako absolutní bytí, bytí mimo které nic není a nic neexistuje, a ve kterém jsou založeny všechny bytosti a bytí.²⁴⁴ Boha vnímají jako Boha nadřazeného bytí ve světě, je tím, ve kterém všechno bytí začíná a stejně tak i každé bytí končí. Lidskou historii vidí jako cestu k Bohu, která prochází třemi různými obdobími.²⁴⁵

Prvním je dětství, kde je harmonie s Bohem založena na tom, že člověk ještě není schopen se rozhodnout sám. Druhé období je charakteristické uvědoměním si sebe sama a ztrátou kontaktu s Bohem. To je období, kterým lidstvo prochází právě v tuto chvíli a v neposlední řadě tu pak máme i třetí období, které krausisté situují do neurčité budoucnosti a charakterizuje jej setkání se s Bohem v okamžiku kdy si člověk uvědomění nutnost participování na Božském procesu.²⁴⁶

²⁴² Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. 275

²⁴³ Unamuno, Miguel, 1966. La educación. In: *Obras completas*. s. 335

²⁴⁴ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. 275

²⁴⁵ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. 275

²⁴⁶ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 826

Veškeré utrpení a chyby z minulosti by měly sloužit jako lekce, které nutí lidstvo a člověka jednat v harmonii s Bohem. V okamžiku kdy se tak stane, budou všechny lidské bytosti zahrnuty do Božské rodiny. V ten okamžik rozkvetne třetí věk lidstva, které od bodu A do bodu B putovalo neskutečnou dlouhou dobu. My děti dneška budeme muset opustit pozemský život, ale opět ožijeme v srdci a duchu společnosti, která ožije v plnosti v Bohu a prostřednictvím Boha²⁴⁷.

Po představení panteistické koncepce španělských krausistů, se pokusím ukázat v čem se shoduje, či rozchází, s koncepcí Miguela de Unamuna.

8.2 Panteismus Miguela de Unamuna

V díle Miguela de Unamuna můžeme najít hned několik pasáží, ve kterých hovoří o jednotě s Bohem, na druhou stranu jak sám říká spojení Boha a vesmíru v jedno neuznává. Přesto je ale několika autory, jako jsou E. Rivera²⁴⁸, nebo A. Baker²⁴⁹ považován za mystického panteistu. Na základě čeho docházejí tito autoři k takovému závěru?

Unamuno představuje svou panteistickou vizi především v eseji „Nicodemo el fariseo“, kterou sepsal v roce 1899, a ve které popisuje historii Božského počátku. Abychom se narodili jako bytosti z masa a kostí, museli jsme nejprve zažít smrt, kterou míní ztratit kontakt s tím nekonečným, nebeským duchem, ze kterého jsme vzešli. Náš nevyvinutý duch po zrození vstupuje do materiálního světa a začíná být vrstvu po

²⁴⁷ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 170

²⁴⁸ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 170

²⁴⁹ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 826

vrstvě pokrýván nečistotami, které postupně skrývají božskou podstatu nesmrtelné duše, tzv. *nekonečné jádro* (núcleo eterno). Navzdory tomu si ale můžeme být jistí, že esenciální spojení všech věcí s Bohem, které Unamuno uznává, nikdy nebylo zničeno, a nezáleží na síle těchto nánosů, vzdalujících nás od *nekonečného jádra*²⁵⁰.

Stejně tak jako ve spisech krausistů se i zde objevují základní aspekty mystického panteismu. Bůh je imanentní, to znamená, že Bůh je Bohem, který žije ve všem a vše ho obývá, ale je také transcendentní, díky čemuž jsme součástí rozsáhlého těla bytí, kterým je Bůh²⁵¹. Stejný pohled na Boha představuje Unamuno i v „Del sentimiento trágico de la vida“, kde srovnává náš život v Bohu s životem člověka, který je kvůli své nevíře uvězněn ve světě, který mu neustále připomíná jeho konečnost.²⁵²

Bůh podle jeho názoru může být okusen pouze v období smutku a rozedránání duše, kdy jej ucítíme hluboko uvnitř nás samotných.²⁵³ Proto dochází k závěru, že jediná cesta k Bohu, je cesta na personální úrovni a tento neracionální přístup jej přivádí přímo tváří v tvář mystickému panteismu, který objevuje ve spisech krausistů a svatého Pavla. Stejně tak jako oni vnímá Boha, jako produkt nadřazeného vědomí, které se projevuje v představách, v lásce, ve víře, a které je tím co nás vede k přijetí víry v Boha. V Boha živého, v Boha tvého, mého i našeho²⁵⁴,

²⁵⁰ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 827

²⁵¹ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 172

²⁵² Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 280

²⁵³ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 172

²⁵⁴ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. s. 827

takového, který je ve mně, v tobě i v nás, toho ve kterém žijeme, hýbeme se a jsme.²⁵⁵

Bůh pro něj není neosobní neurčitou ideou, ve které po naší smrti spočineme, tak jako tomu bylo v případě Spinozy. Bůh je pro něj naopak něčím, co se ve světě v tělesné i duševní formě čas od času objevuje. Důkazem toho je podle Miguela de Unamuna Ježíš Kristus. Ten byl oním ztělesněním Boží podstaty. Jeho prostřednictvím nám Bůh opakovaně ukázal svou tvář, a ukázal nám cestu jak jej následovat. Unamuno vidí v Ježíšovi, v Ježíšovi z evangélie, ten nejjasnější důkaz existence nadřazeného bytí, tedy Boha.²⁵⁶ Unamuno každého, který Ježíše a jeho nesmazatelnou úlohu, kterou sehrává v životě všech věřících odmítá, považuje za rouhače a slabocha, který není schopen postavit se bolestivé zkušenosti vlastní konečnosti, a jež se spokojí s pohanskou představou věčného návratu.

Jedním z hlavních vodítek, které dokazují podobnost Unamunovy panteistické koncepce s koncepcí krausistů a svatého Pavla je i skutečnost, že i Unamuno pojímá Boha jako imanentního a trasncendentního.²⁵⁷ Při několika příležitostech to i potvrzuje používání církevní terminologie: „Jsem víno a ty oplátka“²⁵⁸, nebo jak píše v „Diario Intimo“, „My křesťané jsme součástí Boha, který je realitou mimo nás“.²⁵⁹ V „Tragickém pocitu života v lidech a národech“ pak dále hovoří o Bohu jako o rozšíření našeho vědomí, nicméně to neznamena, že Božské

²⁵⁵ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*.s. 827

²⁵⁶ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 173

²⁵⁷ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 174

²⁵⁸ The Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*.s. 827

²⁵⁹ Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*.s. 827

vědomí je limitováno na to lidské. To odmítá, stejně tak jako odmítá striktní identifikování Boha a vesmíru a neosobní nesmrtelnost člověka.²⁶⁰

Proč bychom měli následovat diktát božských doktrín, jež nám předkládají jeho univerzální obraz. Proč bychom měli následovat jejich diktát, který nám na jednu stranu tvrdí, že Bůh je nedosažitelnou bytostí, již budeme schopni poznat a spočinout v ní až v okamžiku naší smrti, když nám na druhou stranu předkládají jakousi jeho univerzální tvář, jež bychom měli brát jako fakt? Když se sami v hluboko v našem srdci můžeme přesvědčit o tom, že pro každého je Bůh jakýmsi individuálním ztělesněním našeho vlastního bytí²⁶¹. „*Bůh, po němž jsme hladoví, Bůh ke kterému se modlíme, Bůh Pater Noster je Bohem lásky. Není možné druhému říct, jaký náš Bůh je, ať se každý z nás obrátí ke svému srdci a nechá svou fantazii Boha nakreslit na pozadí vesmíru, Boha který na nás hledí prostřednictvím milionu hvězd na noční obloze.*“²⁶²

Přes vše výše uvedené existují i autoři, kteří Unamuna považují za logického panteistu spinoziánského typu. Musím jim ale oponovat. Ač Unamuno svou poetickou volbou slov o Bohu občas hovoří jako o hvězdné obloze, logickým panteistou nebyl, neboť ve stejnou chvíli o Bohu hovoří jako o individuální zkušenosti každého jednoho z nás, která je na druhého nepřenositelná²⁶³. Není správné Unamuna obviňovat ze striktního panteismu na základě jistých frází, jež mají bez pochyb příchut' logického panteismu. Protože pak bychom naprosto opomíjeli onen

²⁶⁰ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 174

²⁶¹ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 175

²⁶² Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 182

²⁶³ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 175

podstatný fakt, a to jeho výslovné odmítnutí této doktríny.²⁶⁴ Pro umělce Unamunova typu je totiž velice snadné sklouznout ve svých vyjádřeních o jistém prožitku k vyjádření tohoto prožitku v kosmické šíři. Nebyl by první, kterému se to přihodilo, ale je prvním, který je proto označován za rigidního, racionálního panteistu.²⁶⁵

Když se zaměřím na to jak Unamuno hovoří o hvězdách, které ve výše uvedené citaci označil za oči Boží, zjistíme, že i ony mají podle něj jisté vědomí, které je v jejich životě vede k utrpení před hrozbou vlastního vyhasnutí a zániku. Mají v sobě utrpení, které je stejně tak jako člověka vede k nahlédnutí osobního Boha. „*Když pocítím soucit a lásku k ubohé hvězdě, která stejně tak jako já jednoho dne zmizí z tohoto světa, pak je to proto, že skrze tuto lásku a soucit jsem schopen nahlédnou jisté, byť skryté vědomí, jež v ní dřímá a jež v ní vyvolává utrpení skrze uvědomění si vlastní konečnosti.*“²⁶⁶ Stejně tak jako je Bůh pro nás samotné imanentní a transcendentní, tak je imanentní a transcendentní i hvězdám a stejně tak jako pro nás platí, že Bůh je v našem vědomí a v něm se objevuje až v okamžiku, kdy uvěříme, tak to platí i pro hvězdy, kameny, stromy a vše na tomto světě.²⁶⁷

Unamuno proto dle mého názoru není striktně panteistou racionálním, ale je panteistou, který připouští jistou formu neracionálního panteismu, po vzoru krausistů a sv. Pavla.

²⁶⁴ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 175

²⁶⁵ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 176

²⁶⁶ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 154

²⁶⁷ Unamuno, Miguel, 2008. *Sentimiento trágico de la vida*. s. 178

9 ATEISMUS A JEHO MOŽNOSTI

Dálší otázkou, kterou si Miguel de Unamuno pokládá v několika pracích zabývajících se Bohem a cestou vedoucí k objevení víry v Boha je otázka, zda je možný ateismus. Je vůbec možné, aby někdo z nás k Bohu nenašel cestu ani prostřednictvím svého srdce, nebo přesněji řečeno, je možné, aby byl někdo přesvědčeným ateistou? Unamuno se domnívá, že ne. Abychom pochopili Unamunova tvrzení, musíme se zaměřit na člověka, který je označován za ateistu.²⁶⁸

9.1 Člověk ateista

Člověk, kterého bychom mohli označit za ateistu, je člověk spoléhající především na svůj rozum. Je to člověk, který vždy a za všech okolností žádá racionální vysvětlení veškeré reality. Je to stejný člověk, kterým byl Miguel de Unamuno za dob svých vysokoškolských studií. Takový člověk by se o existenci Boha mohl přesvědčit, a potažmo v něj uvěřit, pouze na základě jasných racionálních důkazů, které jeho existenci potvrzují.²⁶⁹ Nemám tím na mysli důkazy, které by spočívaly v ukázání prstu na jistou skutečnost se slovy „ to je Bůh“. Mám na mysli spíše důkazy, které se nám po staletí snaží předkládat církve a které označujeme za důkazy Boží existence.

Těch se v historii objevuje hned několik. Jako příklad mohu uvést důkaz Boží existence Tomáše Akvinského, nebo racionální důkaz Boží existence dle Descarta. Člověk, který touží po poznání Boha, právě

²⁶⁸ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 449

²⁶⁹ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 449

prostřednictvím racionálního důkazu pak dle Unamuna ke všem jednotlivým přistupuje, zvažuje je a snaží se v nich odhalit možné rozpory.²⁷⁰ Pokud žádné takové nenajde, pak se stává racionálně přesvědčeným věřícím. Avšak pokud jistý rozpor najde, stává se racionálně přesvědčeným ateistou.²⁷¹ První z možností nás zajímat nebude. My se zaměříme na možnost druhou, tedy na člověka, který veškeré předložené racionální důkazy odmítá a stává se ateistou.²⁷²

Unamuno se domnívá, že skutečně mohou být tací, kteří racionální důkazy odmítnou a na krátkou chvíli se ateisty stanou, avšak ateisty nepravými. Proč nepravými si ukážeme za chvíli.²⁷³ Nyní se pojďme přesunout k druhému z možných důvodů přijetí ateistického přesvědčení.

Druhým důvodem odmítnutí víry v Boha mohou být důkazy o neexistenci Boha. Jsou to důkazy, které na základě definice Boha hledají argumentační úskalí, které by prokázaly, že Bůh neexistuje. Jako příklad si můžeme uvést důkaz založený na předpokladu existence d'ábla, jenž představuje Brad Elliott ve své práci „On the Very problem of the Problem of God in Zubiri and Unamuno“

Argumentace:

1. Bůh existuje
2. Bůh může zastavit konání d'ábla, protože je všemocný.
3. Bůh chce konání d'ábla zastavit, protože je laskavý.

²⁷⁰ Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. s. 182

²⁷¹ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 450

²⁷² Elliott Stone, Brad. 2006. *The very problem of God in Zubiri and Unamuno*. s. 83.

²⁷³ Stone, Brad, Elliott. *The very problem of god in Zubiri and Unamuno*. s. 83

4. Dábel není zastaven.
5. Bůh je nechopen zastavit d'ábla, nebo ho zastavit nechce.
6. Pokud Bůh není schopný zastavit konání d'ábla, pak není všemocný.
7. Bůh nezastaví konání d'ábla, protože nechce.
8. Premisy 6 a 7 jsou kontradikcí premis 2 a 3.
9. To znamená, že Bůh neexistuje.²⁷⁴

Jako hlavní problém výše představené argumentace Unamuno vidí skutečnost, že vychází z jakési přijímané definice Boha. Kdo nám ale zaručí, že je tato definice správná? Takový důkaz neexistuje, pokud Boha nenahlédneme v našem nitru, a toho, jak již víme, nejsme schopni, pokud se k Bohu nepřiblížíme skrze lásku, která v nás vzniká na základě přijetí pravdivosti jeho existence.²⁷⁵ Abychom o Bohu mohli racionálně uvažovat, což Unamuno zásadně odmítá, tak bychom v něj museli nejprve uvěřit. Protože pokud v něj neuvěříme, nejsme schopni odpovědět na otázku „Co je to Bůh?“, a pokud nejsme schopni odpovědět na otázku, co je to Bůh, nejsme ani schopni posoudit, jestli uvedená argumentace pracuje se správnými premisami.²⁷⁶

Unamuno se proto domnívá, že otázka ateismu je možná pouze v rámci víry v Boha. Ateisté tak pro Unamuna nejsou ničím jiným než převlečenými věřícími, kteří nejsou schopni vzdát se diktátu rozumu a z toho důvodu nejsou rovněž schopni Boha nahlédnout, přesto, že po něm

²⁷⁴ Stone, Brad, *Elliott. The very problem of god in Zubiri and Unamuno.* s. 84

²⁷⁵ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno.* s. 465

²⁷⁶ Stone, Brad, *Elliott. The very problem of god in Zubiri and Unamuno.* s. 85

bezmezně touží.²⁷⁷ Za ateistu pak Unamuno považuje takového člověka, který se tváří v tvář nesnadné cestě k jeho skutečnému nalezení vzdal.²⁷⁸

Ze stejného důvodu Unamuno odmítá i možnost, že by se člověk stal ateistou, právě proto, že Boha na základě důkazů Boží existence nenalezl. Jediným skutečným ateistou by byl pro Miguela de Unamuno člověk, který se na základě vlastní vůle a přesvědčení rozhodl nepokračovat ve svém životě.²⁷⁹ Člověk, který se rozhodl odmítnout představu své nesmrtelnosti a kontinuity na tomto světě. Takový člověk však dle Unamuna neexistuje. Existují pouze tací, kteří se snaží utéci tragickému pocitu života, ale volí proto špatnou cestu, a to cestu rozumu. Unamuno dokonce tvrdí, že údajní ateisté věřícím ve skutečnosti jejich víru závidí, protože vědí že to je to ona, jenž jim dává útěchu v tragickém pocitu života, útěchu po které neskutečně touží.²⁸⁰

Tito údajní ateisté jsou poraženi tragickým pocitem života. Jinými slovy jsou jimi označováni tací, kteří vidí život jako prokletí namísto požehnání. Život je tragický, ale život je to co máme. Život je utrpení, trpíme, Bůh trpí. Víra je nekonečný boj, při kterém budeme trpět, ale budeme trpět, abychom zažili to, co Unamuno nazývá sladkým pocitem *zoufalství*.²⁸¹

Podle názoru José Sarassi san Martína se Unamuno domnívá, že údajní ateisté jsou lidé, kteří ve svém ateismu nemohou a nechtějí setrvat

²⁷⁷ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 465

²⁷⁸ Stone, Brad, Elliott. *The very problem of god in Zubiri and Unamuno*. s. 85

²⁷⁹ Stone, Brad, Elliott. *The very problem of god in Zubiri and Unamuno*. s. 85

²⁸⁰ Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 467

²⁸¹ Stone, Brad, Elliott. *The very problem of god in Zubiri and Unamuno*. s. 86

věčně²⁸². Dalo by se říci, že je vnímá jako sebe samého ve svých 16 letech, kdy přichází o svou víru, ke které se po necelých deseti letech opět vrací. Tento návrat pak čeká každého, který okusil hořký pocit ateismu. A až se tak stane, tak bude i tento člověk schopen nastoupit cestu k nalezení Boha. Unamuno se domnívá, že španělský národ se nachází právě v tomto stádiu a jeho jedním z životních cílů bylo, pomoci mu zbavit se onoho ateistického stádia a ukázat jim cestu k nalezení víry. Víry, kterou člověk z masa a kostí objevuje skrze tragický pocit života, skrze lásku a skrze touhu po věčném životě na tomto světě.

²⁸² Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. s. 454

10 ZÁVĚR

Tato práce se zabývala analýzou úlohy náboženství v životě a díle Miguela de Unamuna. V práci jsem se zaměřila především na analýzu klíčových témat, která se v autorových pracích pravidelně diskutují, tedy na víru v boha, strach ze smrti člověka žijícího autentickým životem, na charakteristiku člověka z masa a kostí a v neposlední řadě pak na touhu po dosažení nesmrtelnosti.

V první části práce jsem reflektovala historický a sociální kontext díla Miguela de Unamuna a ukázala jsem, jaké historické události autora vedou v jeho pubertální stádiu života k zřeknutí se víry v boha a přijetí racionálního způsobu uvažování. Především jsem tedy poukázala na Unamunovu kritiku katolické církve, která je jedním z faktorů vedoucích k jeho ateismu, a na raněnou národní hrdost, která je naopak jedním z faktorů vedoucích k jejímu opětovnému nalezení.

V další části práce jsem se zaměřila na definování člověka z masa a kostí, který je centrálním tématem většiny Unamunových prací. Člověkem se Unamuno zabývá především proto, že je důvodem proč, se ptáme po bohu a proč se ptáme po smyslu existence. Člověka z *masa a kostí* autor definuje jako člověka, který se rodí, trpí, umírá, je to člověk vědomý si vlastní smrtelnosti a je proto také člověkem usilujícím o nesmrtelnost. O nesmrtelnost, která je dalším z klíčových témat díla Miguela de Unamuna.

Podle Miguela de Unamuna každý člověk z masa a kostí usiluje o setrvání na tomto světě, a to nejen o setrvání jeho duše, ale také své fyzické schránky. Unamuno nám představuje tři základní formy zachování vlastní existence. Tedy zachování existence prostřednictvím potomků, zachování existence prostřednictvím slávy a v neposlední řadě pak

zachování existence v nekonečném. První dvě formy přežití Unamuno považuje za druhotné. Klíčovou se pak v jeho snažení stává forma přežití v nekonečném, která spočívá v nalezení cesty k víře v Boha, cesty, která je podmíněna jeho poznáním.

Poznání se tak stává dalším z klíčových témat, které bylo reflektováno. Unamuno v období dospívání stádu svého života na svět pohlíží očima racionalisty. Racionalisty, který po všech a po všem požaduje racionální zdůvodnění. Ono rozumové zdůvodnění požaduje i v otázce existence Boha. Jak ukazují v první části práce, právě ona snaha o rozumové zdůvodnění existence Boha, nakonec Unamuna přivedlo k zřeknutí se víry v Boha. Po pro Španělsko tragickém roce 1898 ale Unamuno svou víru v boha opětovně objevuje a uvědomuje si, že právě touha po racionálním zdůvodnění všeho byla příčinou jeho ateistického období.

Racionální poznání, jak ukazují v další části své diplomové práce, zavrhuje a obrací se k poznání ne-racionálnímu, k poznání prostřednictvím srdce. Unamuno si totiž uvědomil, že otázky o bohu a smyslu života jsou našim rozumem nevysvětlitelné a proto se k nim musíme přiblížit jinak, a to srdcem.

V další části práce jsem objasnila spor o panteistickém učení Miguela de Unamuna. Ukázala jsem, že i navzdory svým anti-panteistickým vyjádřením se v díle Miguela de Unamuna jistý druh panteismu objevuje. Nejedná se ale o panteismus logický, spinoziánského typu, ale o panteismus mystický, spirituální.

V závěru práce pak zodpovídám otázku, zda je podle Miguela de Unamuna ateismus akceptovatelný. Tato otázka je podnětná především kvůli skutečnosti, že i samotný autor na jistou dobu ateismu podléhá. Ve

svých pozdějších pracích ale Unamuno dochází k závěru, že ateismus jako takový možný není. Lidé kteří se za ateisty považují, jsou pouze *převlečenými věřícími*, kteří po bohu touží, ale nedokáží se oprostit od diktátu rozumu.

Ve své diplomové práci jsem reflektovala pouze část Unamunových děl. Tu část, kterou jsem považovala v kontextu komunikace za klíčovou. Domnívám se totiž, že bychom neměli zapomínat na iracionální poznání, které nám v mnohých situacích mnohokrát napoví více, než poznání striktně vědecká a racionální, a právě takový způsob poznání představuje i Miguel de Unamuno.

11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Primární literatura:

1. Unamuno, Miguel, 2008. *Del sentimiento trágico de la vida*. 7.vyd. Madrid: Alianza. ISBN 978-84-206-3324-4.
2. Unamuno, Miguel.1903. *De mi país*. 1.vyd. Madrid: Librería de Fernando Fé
3. Unamuno, Miguel, 2008. *Paz en la Guerra*. 1.vyd. Bizkai: Txalaparta. ISBN 978-84-8136-529.
4. Unamuno, Miguel.1969. *Tía Tula*. b.p.v. Madrid: Alianza, Salvat.
5. Unamuno, Miguel.Miguel. 1998. *Recuerdos de niñez y de mocedad*. Madrid: Alianza Editorial. ISBN 978-84-2063-378.
6. Unamuno, Miguel, 2010. *San Manuel Bueno, mártir*. Castilla: Editorial. ISBN 84-7039-428-2
7. Unamuno, Miguel, 1986. Una ciudad extranjera. In: *Obras selectas*. 7.vyd. Madrid: Biblioteca Nueva. ISBN 84-7030-255-8
8. Unamuno, Miguel.1986. Intelectualidad y espiritualidad. In: *Obras selectas*. 7.vyd. Madrid: Biblioteca Nueva. ISBN 84-7030-255-8
9. Unamuno, Miguel, 1966. El torno al casticismo. In: *Obras completas I*. 1.vyd. Madrid: Escelicer
10. Unamuno, Miguel, 1966. La educación. In: *Obras completas I*. 1.vyd. Madrid: Escelicer
11. Unamuno, Miguel, 1966. Vida de Don Quijote y Sancho. In: *Obras completas III*.1.vyd. Madrid: Escelicer

12. Unamuno, Miguel, 1966. Cancionero. In: *Obras completas VI*. 1.vyd. Madrid: Escelicer
13. Unamuno, Miguel, 1966. Diario Íntimo. In: *Obras completas VIII*. 1.vyd. Madrid: Escelicer
14. Unamuno, Miguel, 1966. Contra esto y aquello. In: *Obras completas IX*. 1.vyd. Madrid: Escelicer
15. Unamuno, Miguel, 1966. Tu mano es mi destino. In: *Obras completas XIII*. 1.vyd. Madrid: Escelicer

Sekundární literatura:

16. Baker, Armand, F. 1990. *La religion de incertidumbre*. In: Hispania: Revista española de historia. Č.60/1. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas ISSN 0018-2141. (str. 527–547)
17. Baker, Armand, F. 1991. *The God of Miguel de Unamuno*. In: Hispania: Revista española de historia. Č.74/4. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas ISSN 0018-2141.(str. 824-833)
18. Cabrales, José, Manuel, 2010. La época: España entre los siglos XIX y XX. In: Unamuno, Miguel, 2010. *San Manuel Bueno, mártir*. Castilla: Editorial. ISBN 84-7039-428-2
19. García Giménez, María, D. 2011. *Mortalidad y Dimensión Poética de la Fe en Miguel de Unamuno*. 1.vyd. Sevilla: Universidad de Sevilla. ISBN 978-84-695-0074-3
20. Gómez Martínez, Luis. 1987. *Philosophica al filo de la historia*. 1. vyd. Madrid: Universidad Pontificia Comillas. ISBN 84-85281-65-9.
21. Gonzales, Francisco, Alvarez. 1954. Historia de la filosofía. 1.vyd. Madrid: Universidad

22. Miranda, Rafael Gómez. *Cinco puntos clave del pensamiento de Unamuno*. In: Horizonte [online].7.12.2005[cit.30.3.2013].Dostupné z: http://www.erevistas.csic.es/ficha_articulo.phpurl=oai:periodicos.pucminas.br:article/527&oai_iden=oai_revista608
23. Navarro, Santiago, Juan. 1998. *La reflexión sobre la inmortalidad en la obra de Unamuno: Filosofía de la existencia, epistemología y pensamiento religioso*.In: Cuadernos de Aldeuu. Č.13/1 a 2. North Carolina : Asociación de Licenciados y Doctores Españoles. ISSN: 0740-0632 (str. 235-252)
24. Rivera, Enrique, 1985. *Unamuno y Dios*. 1.vyd. Madrid: Encuentro. ISBN 84-7490-120-0.
25. Sarassa Martín, José. *El problema de Dios en Unamuno*. Madrid, 1989. 613p. Disertační práce. Universidad Complutense de Madrid. Facultad de Filosofía. Školitel Antonio Millán Puelles.
26. Turienzo, Fernades, F. 1966. *Unamuno: Ansia de dios y creación literaria*. 1.vyd. Madrid: Alcalá.

12 RESUMÉ

This thesis attempts to analyze the role of religion in life and work of Miguel de Unamuno. Mainly I focused on the analysis of key issues, which Unamuno periodically repeated in many of their works. I focused on the belief in God, fear of death, man who is living and authentic life, characteristics of man of flesh and bone, and on the desire of immortality.

I showed that Miguel de Unamuno was in a special way faithful man who search for faith in a particularly way. Thanks that he discovered new way to cognition. This new way is cognition throught hard. Hard lead us to see God substance and it make us believe. I also showed that believe in God is in direct conflict with racional way of thinking, which Unamuno totally rejected.